

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ З СІМЕЙНОГО ПРАВА НААУ

(інформаційний дайджест новин у сфері
сімейного права) за III квартал 2022 року
Випуск 10

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА НААУ
2023

Зміст

2	I. НОВЕЛИ (актуальні зміни) ЗАКОНОДАВСТВА.....	3
	1.1. Закони та інші нормативно-правові акти.....	3
	1.2. Законопроекти.....	3
	II. СУДОВА ПРАКТИКА.....	4
	2.1. Практика Верховного Суду	4
	2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя.....	4
	2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів.....	10
	2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини.....	12
	2.1.4. Справи, пов'язані з міжнародним викраденням дітей.....	15
	2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав.....	20
	2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів.....	24
	2.2. Практика Європейського суду з прав людини.....	29
	Рішення ЄСПЛ у справі X v. The Czech Republic (№64886/19).....	29
	Рішення ЄСПЛ у справі KATSIKEROS v. Greece (№2303/19)2.....	29
	III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ.....	30
	3.1. Наукові публікації.....	30
	3.2. Дисертації.....	30

Відповідальний редактор Бюлетня:
Бабенко Ю. С.

Редактори:
Бузанов Д. В., Вікенфельд О. В., Водоп'ян Т. В.,
Гриценко Л. О., Попіка І. А., Тута І. В., Осадча А. В.

Контакти: 04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська,
3, 5-й поверх

Комітет з сімейного права НААУ

Голова Комітету Гаро Г. О.

Електронна пошта: g.garo@unba.org.ua

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

1.1. Закони та інші нормативно-правові акти

ЗАКОН УКРАЇНИ «Про внесення змін до статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо рівних можливостей матері і батька, які є військовослужбовцями, на догляд за дитиною в особливий період»

29.07.2022 – прийняття;

17.08.2022 – набрання чинності.

Цим законом забезпечуються рівні можливості військовослужбовців – матері та батька на догляд за дитиною та поєднання військової служби із сімейними обов'язками; усунуті законодавчі прогалини, які обмежували права чоловіка на відпустку для догляду за дитиною; створили передумови для посилення ролі батька у процесі виховання дітей і розвитку відповідального батьківства в Україні.

Повний текст закону за посиланням

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2490-20#Text>

ЗАКОН УКРАЇНИ «Про внесення зміни до Закону України «Про приєднання України до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей»

08.07.2022 – прийняття;

01.01.2023 – набрання чинності.

Метою Закону є надання повноважень Національній соціальній службі України на забезпечення виконання функцій центрального органу відповідно до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року (далі – Конвенція) і, таким чином, уникнення виконання Міністерством юстиції України невластивих функцій.

Повний текст закону за посиланням

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2357-20#Text>

ПОСТАНОВА КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ від 16 серпня 2022 р. №907 «Про внесення змін до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»

Текст постанови за посиланням

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2022-%D0%BF#Text>

1.2. Законопроекти

Проект Закону «Про внесення змін до прикінцевих положень Сімейного кодексу України (щодо окремих питань влаштування та перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя під час періоду дії воєнного стану)»

Номер, дата реєстрації: 7443 від 08.06.2022.

Цілі і завдання прийняття акта:

завдання законопроекту – в умовах запровадження правового режиму воєнного стану в Україні, створити умови для забезпечення найкращих інтересів дітей, які були влаштовані в сім'ї патронатних вихователів.

Повний текст законопроекту за посиланням

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=7443&conv=9>

Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення батьками питань тимчасового виїзду дітей за межі України»

Номер, дата реєстрації: 6146 від 07.10.2021.

Включено до порядку денного: 2557-IX від 06.09.2022.

Мета: забезпечення можливості надання кожним із батьків, який є громадянином України, згоди на тимчасовий виїзд за межі України дитини, яка не досягла 16-річного віку, у супроводі другого з батьків шляхом внесення відомостей про таку згоду до Державного реєстру актів цивільного стану громадян безпосередньо одним із батьків через Єдиний державний веб-портал електронних послуг або нотаріусом на підставі нотаріально посвідченої ним письмової згоди.

Повний текст законопроекту за посиланням

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6146&conv=9>

II. СУДОВА ПРАКТИКА

4

2.1. Практика Верховного Суду

2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

Постанова Верховного Суду від 21.07.2022 у справі №569/5126/19

Новостворене нерухоме майно набуває юридичного статусу житлового будинку після прийняття його до експлуатації і з моменту державної реєстрації права власності на нього. Однак до цього, не будучи житловим будинком з юридичного погляду, об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів, тобто речей як предметів матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки, відтак є майном, яке за умов, передбачених законом, може належати особі на праві приватної власності і може бути об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом до відповідача, в якому просила суд остаточно поділити спільне майно подружжя так:

- залишити у власності позивача приміщення перукарні, вартість якої становить 659 960 гривень;
- виділити у власність позивача будівельні матеріали незавершеного будівництва (далі – об'єкт незавершеного будівництва 1), загальна вартість яких становить 125 022 гривні;
- залишити у власності відповідача автомобіль марки «MAZDA», вартість якого становить 175 500 гривень;
- залишити у власності відповідача гараж вартістю 108 000 гривень;
- залишити у власності відповідача будівельні матеріали незавершеного будівництва (далі – об'єкт незавершеного будівництва 2, оздоровлювальний комплекс) загальною вартістю 502 384,42 гривні;
- припинити право спільної сумісної власності позивача та відповідача на спірне майно.

Позовна заява обґрунтована тим, що за час подружнього життя сторони набули у власність вищезгадане спільне майно, а також майнові права, які підлягають поділу після розірвання шлюбу.

Зі свого боку між позивачем і відповідачем склалася конфліктна ситуація, вирішення якої шляхом домовленості неможливо. Тоді як реальний розподіл спільного сумісного майна подружжя (в натурі), а саме виділення кожному з колишнього подружжя конкретно визначеного майна, буде найбільше відповідати їхнім інтересам.

Визначаючи порядок поділу спільного майна, позивач просила врахувати такі важливі обставини:

- приміщення перукарні та гараж є неподільними, оскільки не можуть бути поділені без втрати їх цільового призначення;
- позивач зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності з 2001 року за основним видом діяльності «Надання послуг перукарнями та салонами краси». При цьому приміщення перукарні набувалося та використовується саме для розміщення та ведення в ньому підприємницької діяльності;
- автомобіль і гараж оформлені на ім'я відповідача і використовуються ними;
- будівельні матеріали є ідентифіковані за найменуванням, кількістю і вартістю, отже, можуть бути реально розподілені між сторонами;

– стягнення з неї на користь відповідача будь-якої грошової компенсації в рахунок визнання за нею права власності на більшу частину майна становитиме для неї надмірний тягар у зв'язку з фінансовою неспроможністю нести такі витрати.

Окрім того, відповідач звернувся із зустрічним позовом до позивача, відповідно до якого просив суд:

- поділити в натурі по ½ частки між сторонами приміщення перукарні вартістю 659 960 гривень;
- виділити відповідачу зі спільного майна подружжя автомобіль марки «MAZDA» вартістю 108 000 гривень;
- стягнути з позивача на користь відповідача 171 953 гривні як компенсацію вартості ½ частини об'єкта незавершеного будівництва 1 та ½ частини вартості об'єкта незавершеного будівництва 2 за вирахуванням вартості 1/2 частини вартості спірного гаража та 1/2 частини вартості спірного автомобіля.

Зустрічний позов обґрунтований тим, що сторони у період перебування в шлюбі набули у власність вищезгадане спірне майно. Також було розпочате будівництво оздоровлювального комплексу, яке на час розгляду справи не завершено, тому відповідач може лише ставити питання про стягнення вартості будівельних матеріалів і конструктивних елементів на підставі статті 331 ЦК України. При цьому, не оспорюючи вартості приміщення перукарні та виділення йому спірного автомобіля і гаража, а також враховуючи те, що іншого майна, яке б було співмірне для залишення його у власності відповідача, у подружжя немає, останній вважає, що єдиним ефективним способом захисту права є поділ перукарні в натурі. Окрім того, зважаючи на те, що об'єкт незавершеного будівництва 2 є об'єктом підприємницької діяльності позивача та з нею укладено договір оренди земельної ділянки, на якій здійснюється будівництво, тому він підлягає залишенню за позивачем, а на користь відповідача повинно бути стягнуто ½ частини вартості будівельних матеріалів з вирахуванням вартості ½ частки автомобіля та ½ частки гаражу.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанції

Рішенням суду першої інстанції, яке було залишене без змін постановою апеляційного суду, первісний і зустрічний позови задоволено частково, а саме:

- виділено у власність позивача приміщення перукарні вартістю 659 960 гривень;
- виділено у власність позивача гараж вартістю 108 000 гривень;
- виділено відповідачу будівельні матеріали та конструктивні елементи незавершеного будівництва 2 вартістю 627 407 гривень;
- виділено у власність відповідача автомобіль марки «MAZDA-5» вартістю 175 500 гривень;
- стягнуто з відповідача на користь позивача грошову компенсацію різниці вартості проведеного поділу спільного майна подружжя в сумі 34 947 гривень.

Виділяючи позивачу приміщення перукарні, суд першої інстанції виходив з того, що спірне приміщення є спільною сумісною власністю подружжя, воно придбане за рахунок належних подружжю коштів, спірне приміщення є неподільним, а позивач здійснює підприємницьку діяльність, пов'язану з наданням послуг перукарнями та салонами краси.

Виділяючи відповідачу будівельні матеріали та конструктивні елементи незавершеного будівництва 2, місцевий суд врахував принцип справедливості та виходив з того, що позивачу за первісним позовом суд виділив приміщення перукарні вартістю 659 960 гривень, тому відповідачу підлягають виділенню будівельні матеріали та конструктивні елементи незавершеного будівництва 2, вартість яких становить 627 407 гривень.

Виділяючи відповідачу спірний автомобіль, суд першої інстанції виходив з того, що сторони не заперечують проти такого поділу.

Враховавши засади справедливості, суд також дійшов висновку про виділення у власність позивача гаража вартістю 108 000 гривень.

Стягуючи з відповідача на користь позивача грошову компенсацію різниці вартості проведеного поділу спільного майна подружжя, суд першої інстанції виходив з того, що загальна вартість майна, яке виділяється у власність відповідача, становить 802 907 гривень, а у власність позивача – 767 960 гривень.

Суд апеляційної інстанції повністю погодився з рішенням місцевого суду та зазначив, що останнім повноцінно встановлені фактичні обставини справи, правильно застосовано матеріальний закон і дотримана процедура розгляду, що передбачена ЦПК України.

Не погоджуючись із судовими рішеннями, позивач подала касаційну скаргу до Верховного Суду, посилаючись на неправильне застосування норм матеріального права, а саме, на думку скажника, застосуванню підлягає стаття 376 ЦК України, а не стаття 331 ЦК України.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд підтримав позиції судів першої та апеляційної інстанцій і зазначив, що порядок набуття права власності на новостворене майно та об'єкти незавершеного будівництва врегульований статтею 331 ЦК України, за приписами частини другої якої право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації.

Водночас частиною третьою статті 331 ЦК України передбачено, що до завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна) (абзац перший).

Отже, новостворене нерухоме майно набуває юридичного статусу житлового будинку після прийняття його до експлуатації і з моменту державної реєстрації права власності на нього. Однак до цього, не будучи житловим будинком з юридичного погляду, об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів, тобто речей як предметів матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки, відтак є майном, яке за умов, передбачених законом, може належати особі на праві приватної власності.

Верховний Суд у постанові від 28.10.2019 у справі №308/2695/16-ц зробив висновок про те, що «системне тлумачення категорій «об'єкт нерухомого майна» (частина перша статті 181, пункт 6 частини першої статті 346, статей 350 та 351 ЦК України) та «об'єкт незавершеного будівництва» (стаття 331 ЦК України) дає підстави для висновку, що об'єкт незавершеного будівництва є нерухомою річчю особливого роду, фізичне створення якої розпочате, але не завершене, що допускає встановлення відносно неї суб'єктивних майнових, а також зобов'язальних прав у випадках та у порядку визначених цивільним законодавством».

Об'єкт незавершеного будівництва за визначенням вищенаведеної частини третьої статті 331 ЦК України за своєю правовою природою є сукупністю будівельних матеріалів, які є майном, що належить забудовнику (особі, яка на законних підставах здійснює відповідне будівництво).

Поняття ж самочинного будівництва, правові підстави та умови визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно визначені у статті 376 ЦК України, яка унормовує відносини, що виникають у тих випадках, коли вимоги закону та інших правових актів при створенні нової речі (самочинному будівництві) були порушені.

За загальним правилом особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього (частина друга статті 376 ЦК України). Проте в окремих випадках стаття 376 ЦК України передбачає можливість визнання судом права власності на самочинно збудоване нерухоме майно.

Таким чином, поняття «об'єкт незавершеного будівництва» (частина третя статті 331 ЦК України) та «самочинно збудований об'єкт» (частина перша статті 376 ЦК України) мають різний правовий статус та відмінне законодавче регулювання.

Як встановлено судом у цій справі, заявлені зустрічні позовні вимоги не обґрунтовані приписами статті 376 ЦК України, а виділення за судовим рішенням в порядку поділу спільного майна подружжя одній зі сторін будівельних матеріалів і конструктивних елементів об'єкта незавершеного будівництва ні за яких умов не спричиняє правового наслідку у вигляді отримання таким майном (сукупністю будівельних матеріалів) статусу новоствореного нерухомого майна.

Отже, Верховний Суд дійшов висновку про те, що виділення одному з подружжя будівельних матеріалів і конструктивних елементів, використаних подружжям у процесі будівництва незавершеного оздоровлювального комплексу, є цілком законним.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105466107>

Постанова Верховного Суду від 03.08.2022 у справі №711/3032/19

Вимога позивача про стягнення з відповідача грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на майно подружжя не породжує обов'язку відповідача попередньо внести відповідну суму на депозитний рахунок суду. Підтвердження платоспроможності такого відповідача законодавство України не вимагає.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до відповідача з позовною заявою про поділ майна подружжя, яка мотивована тим, що за час перебування у шлюбі сторони придбали квартиру, щодо поділу якої між сторонами виник спір. Спірна квартира зареєстрована за відповідачем, хоча придбана за спільні кошти подружжя. Крім того, за спільні кошти вони здійснювали у квартирі капітальний ремонт. Тому позивач претендує на визнання за нею права власності на половину спірної квартири.

Враховуючи зазначене та беручи до уваги заяву про зміну позовних вимог, позивач просить суд поділити спільне майно подружжя так:

- виділити відповідачу у користування квартиру;
- стягнути з відповідача на користь позивача грошові кошти в сумі 458 000 гривень як компенсацію вартості ½ частини квартири.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду у задоволенні позовних вимог було відмовлено з підстав пропуску строку позовної давності. При цьому рішенням суду було встановлено те, що позивач має право на компенсацію вартості ½ частини квартири, оскільки квартира, хоч і набута у власність після розірвання шлюбу, проте платежі за неї вносилися за період перебування сторін у шлюбі.

Постановою апеляційного суду рішення місцевого суду було скасовано, позовну заяву задоволено частково, а саме:

- визнано за позивачем право власності на ½ частини квартири;
- визнано за відповідачем право власності на ½ частини квартири.

Вказана постанова апеляційного суду була скасована Верховним Судом на підставі того, що у цій справі предметом розгляду були дві позовні вимоги: 1) про виділення відповідачу спірної квартири; 2) про стягнення з відповідача на користь позивача грошових коштів у сумі 458 000 гривень як компенсації вартості 1/2 частки спірної квартири.

6 Проте апеляційний суд не врахував, що позовні вимоги про визнання права власності на частку квартири не були предметом розгляду та позивач таких вимог не заявляв.

Після повторного розгляду постановою апеляційного суду було скасовано рішення суду першої інстанції. Однак у задоволенні позову все-таки було відмовлено з підстав того, що відповідач не дав згоду на компенсацію вартості 1/2 частини спірної квартири та не має фінансової можливості сплатити позивачу компенсацію 1/2 частки її вартості.

Не погоджуючись із рішенням суду першої інстанції та постановою суду апеляційної інстанції, позивач подала касаційну скаргу. Окрім того, відповідач також вирішив оскаржити постанову апеляційного суду на підставі того, що у задоволенні позову має бути відмовлено у зв'язку з пропуском позивачем строку позовної давності.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд не підтримав позиції ні суду першої інстанції, ні суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Якщо виділ у натурі частки зі спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим (частина друга статті 183 ЦК України), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки. Компенсація співвласникові може бути надана лише за його згодою (абзаци 1 та 2 частини другої статті 364 ЦК України).

Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених ЦК України. Присудження одному з подружжя грошової компенсації можливе за умови попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду (частини друга, четверта і п'ята статті 71 СК України).

Право особи на частку у спільному майні може бути припинене за рішенням суду на підставі позову інших співвласників, якщо: 1) частка є незначною і не може бути виділена в натурі; 2) річ є неподільною; 3) спільне володіння і користування майном є неможливим; 4) таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї (частина перша статті 365 ЦК України). Суд постановляє рішення про припинення права особи на частку у спільному майні за умови попереднього внесення позивачем вартості цієї частки на депозитний рахунок суду (частина друга статті 365 ЦК України).

Зі свого боку у цій справі позивач не претендує на те, щоб квартиру залишити собі, припинивши право відповідача на частку у праві спільної сумісної власності з компенсацією йому за цю частку. Вона, навпаки, дала згоду на те, щоб отримати грошову компенсацію за її частку у праві спільної сумісної власності на квартиру від відповідача.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 08.02.2022 у справі №209/3085/20 дійшла висновку про те, що приписи частин четвертої та п'ятої статті 71 СК України і статті 365 ЦК України з урахуванням принципу розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) треба розуміти так: а) правила про необхідність попереднього внесення коштів на депозитний рахунок суду стосуються тих випадків, коли позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) згідно зі статтею 365 ЦК України заявив вимогу про припинення права відповідача на частку у спільній власності (такі кошти забезпечують отримання відповідачем грошової компенсації); б) якщо позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) таку вимогу не заявив (а вимагає, наприклад, поділити неподільну річ шляхом виділення її у власність відповідача та стягнення з нього грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на цю річ), то підстави для внесення ним відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду відсутні.

Інакше кажучи, вимога позивача про стягнення з відповідача грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на майно подружжя не породжує обов'язку відповідача попередньо внести відповідну суму на депозитний рахунок суду. Підтвердження платоспроможності такого відповідача законодавство України не вимагає.

Платоспроможність не має значення для вирішення спору, у якому про припинення своєї частки у праві спільної сумісної власності на неподільну річ та отримання відповідної компенсації на свою користь просить позивач. У разі задоволення цього позову відповідач стає одноосібним власником речі. Тому його не можна вважати неплатоспроможним. Крім того, якщо для задоволення позову про стягнення коштів суд мав би враховувати платоспроможність відповідача на час розгляду справи, то стягнення у судовому порядку багатьох боргів було б неможливим саме з цієї причини.

Факт відсутності у відповідача коштів для одномоментної виплати компенсації позивачеві сам собою не може бути ознакою надмірності тягара з такої виплати. Якщо у цього відповідача будуть відсутні кошти, зокрема регулярні доходи, для реального виконання рішення суду, за яким на користь позивача треба виплатити компенсацію, то під час виконавчого провадження виконавець може звернути стягнення на майно відповідача, у тому числі на присуджену йому річ (стаття 56 ЗУ «Про виконавче провадження»).

Таким чином, Верховний Суд зазначив, що апеляційний суд помилково відмовив у задоволенні позову з підстав наявності заперечення відповідача проти визнання за ним права власності на квартиру з компенсацією позивачу вартості 1/2 частини квартири. Відповідач є власником цієї речі як такої, що придбана ним разом із позивачкою у шлюбі, тобто у спільну сумісну власність. Тому не є примусовим набуттям права приватної власності стягнення з одного співвласника такого майна компенсації на користь іншого співвласника, який відмовляється від своєї частки у праві спільної сумісної власності на неподільну річ, щоби врегулювати конфлікт щодо користування та розпорядження нею. Крім того, суд не позбавляє відповідача його частки у праві на це спільне майно, а через рішення про стягнення з останнього відповідної компенсації збалансовує інтереси двох співвласників, які не дійшли згоди щодо долі неподільної речі.

Згода відповідача на виплату грошової компенсації позивачеві, право власності якого на частку у праві спільної сумісної власності припиняється, не є обов'язковою. За змістом частини четвертої статті 71 СК України згода на отримання такої компенсації замість частки у праві спільної сумісної власності на майно при його поділі має надати той із подружжя, на чю користь таку компенсацію присуджує суд.

Враховуючи вказане, Верховний Суд скасував рішення суду першої інстанції, а також апеляційної інстанції та виніс нове рішення, яким визнав за відповідачем право спільної сумісної власності на квартиру, припинив право власності позивача на спірне майно та стягнув з відповідача на користь позивача компенсацію 1/2 частини вартості квартири.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105578123>.

Постанова Верховного Суду від 17.08.2022 у справі №522/8676/20

Обрання судом при вирішенні спору варіанта поділу майна подружжя при наявності вимоги про його поділ, відмінного від того, про який просила позивач, не може бути розцінене як вихід судом за межі позовних вимог, оскільки позовна вимога – це поділ майна подружжя і вона є незмінною при будь-якому варіанті його поділу.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовною заявою про поділ майна подружжя, відповідно до якого просив суд:

– виділити позивачу у приватну власність квартиру площею 43,7 кв. м та квартиру площею 99,9 кв. м, а також припинити право спільної власності відповідача на вказане майно;

– виділити відповідачу у приватну власність квартиру, площею 74,9 кв. м, нежитлове приміщення площею 3,3 кв. м, машиномісце площею 14,4 кв. м та автомобіль Hyundai I10, а також припинити право спільної сумісної власності позивача на зазначене спірне майно.

На обґрунтування позову позивач зазначив про те, що вищезгадане майно, хоч і зареєстроване за відповідачем, проте є спільною сумісною власністю, оскільки було придбане в період перебування сторін у шлюбі.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду у задоволенні позову було відмовлено з підстав того, що запропонований позивачем варіант поділу майна порушує принципи рівності та справедливості у праві спільної сумісної власності подружжя. Зокрема, загальна вартість майна, яке позивач просить йому виділити, становить 3 980 554 гривні, що на 1 479 162 гривні перевищує вартість майна, яке він просить виділити відповідачу (2 501 381 гривня).

Окрім того, місцевий суд зазначив, що вимог про стягнення компенсації за відхилення від рівності часток у спільному майні подружжя не заявлено. При цьому згоди на отримання відповідної грошової компенсації позивач не надавала, позаяк вважала, що такий порядок поділу майна призведе до зменшення її частки.

Суд апеляційної інстанції скасував рішення місцевого суду та виніс нове рішення, яким позов задовольнив частково, а саме проведено поділ спільного майна сторін так:

– виділено у приватну власність позивача квартиру загальною площею 43,7 кв. м і квартиру загальною площею 99,9 кв. м;

– виділено у приватну власність відповідача квартиру загальною площею 74,9 кв. м, нежитлове приміщення загальною площею 3,3 кв. м, машиномісце загальною площею 14,4 кв. м і легковий автомобіль HYUNDAI I10.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що суд першої інстанції не врахував, що позивачем доведено належними та допустимими доказами, що спірне майно набуто сторонами за час перебування у шлюбі, проте фактично зареєстроване лише за відповідачем. Презумпцію спільності права власності подружжя на майно відповідачем не спростовано, у добровільному порядку питання про порядок поділу спільного майна сторонами не вирішено.

Апеляційний суд вважав, що відмова у позові порушує права та інтереси позивача як співвласника майна, що перебуває у спільній сумісній власності подружжя, але фактично знаходиться у користуванні відповідача.

Крім того, суд апеляційної інстанції вказав, що позовні вимоги про припинення права спільної сумісної власності подружжя є зайвими, позаяк у разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється (стаття 372 ЦК України), а тому вони не підлягають задоволенню.

Не погоджуючись із постановою суду апеляційної інстанції, відповідач вирішила оскаржити її в касаційному порядку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд не погодився ні з позицією суду першої інстанції, ні з позицією суду апеляційної інстанції. Зокрема, Верховний Суд дійшов висновку про те, що суд апеляційної інстанції не врахував принцип рівності часток подружжя, а суд першої інстанції помилково вважав, що не може здійснити поділ майна з урахуванням інтересів кожного з подружжя через обмеженість позовними вимогами.

Конструкція норми статті 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Разом з тим зазначена презумпція може бути спростована й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Частиною першою статті 70 СК України встановлено, що у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Аналіз змісту положень статті 71 СК України дає підстави для висновку, що частини четверта та п'ята цієї статті виступають як єдиний правовий механізм захисту інтересів того з подружжя, який погоджується на компенсацію належної йому частки у спільному майні за рахунок іншого з подружжя з припиненням надалі права власності на цю частку.

Разом з тим, оцінюючи положення частини п'ятої статті 71 СК України як такі, що застосовуються до правовідносин, які виникають при зверненні одного з подружжя до іншого з вимогами про припинення його права на частку у спільному майні, слід враховувати, що ця норма не вимагає обов'язкового внесення на депозитний рахунок грошової компенсації у справах за спорами, в яких про припинення своєї частки у спільному майні і отримання компенсації на свою користь заявляє позивач.

У постанові Верховного Суду від 19.02.2020 у справі №615/1364/16-ц (провадження №61-6575св19) зазначено, що аналіз статті 71 СК України дає підстави для висновку про те, що при вирішенні спору про поділ майна суд може не погодитися із запропонованим варіантом поділу такого майна та провести його поділ іншим способом, враховуючи інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставин, що мають істотне значення.

Таким чином, обрання судом при вирішенні спору варіанта поділу майна подружжя при наявності вимоги про його поділ, відмінного від того, про який просила позивач, не може бути розцінене як вихід судом за межі позовних вимог, оскільки позовна вимога – це поділ майна подружжя і вона є незмінною при будь-якому варіанті його поділу.

Враховуючи вказане, Верховний Суд скасував рішення місцевого суду та постанову апеляційного суду, а справу направив на розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105813679>

Постанова Верховного Суду від 30.08.2022 у справі №137/1409/19

Майно фізичної особи – підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між кожним з подружжя з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення правового режиму спільного сумісного майна подружжя та способів поділу його між кожним з подружжя.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до відповідача з позовом про поділ майна, в якому просила суд виділити кожному з подружжя у власність по ½ частини земельної ділянки, будівлі магазину-закусочної, квартири.

Позовна заява обґрунтована тим, що вказане майно було придбане в період перебування сторін у шлюбі, що з огляду на дію принципу спільної сумісної власності та рівності часток подружжя дає їй право на отримання у власність половини майна.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду позовну заяву задоволено частково, а саме визнано за позивачем право власності на 1/2 ідеальної частки квартири та за відповідачем право власності на 1/2 ідеальної частки квартири. В іншій частині позов позивача залишено без задоволення.

Суд першої інстанції виходив з того, що квартира є спільною сумісною власністю подружжя та підлягає поділу між ними. Зі свого боку будівля магазину-закусочної та земельна ділянка набуті відповідачем як фізичною особою – підприємцем і вже після того, як сторони зареєстрували шлюб. Окрім того, відповідач довів факт будівництва магазину-закусочної за рахунок грошових переказів його родича.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасоване в частині відмови в задоволенні позову та в цій частині винесено нове рішення, яким визнано за кожним зі сторін по ½ частини земельної ділянки та магазину-закусочної.

Суд апеляційної інстанції зазначив, що майно фізичної особи – підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між подружжям, з урахуванням загальних вимог законодавства України щодо критеріїв визначення правового режиму спільного сумісного майна подружжя та способів його поділу. Крім того, суд апеляційної інстанції вказав, що відповідачем не доведено належними та допустимими доказами факт придбання та будівництва спірного нерухомого майна за рахунок коштів його родича.

З постановою апеляційного суду не погодився відповідач, який вирішив її оскаржити в касаційному порядку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до частини першої статті 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Конструкція норми статті 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуте ними в період шлюбу. Разом з тим зазначена презумпція може бути спростована й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Правові підстави визнання майна особистою приватною власністю дружини, чоловіка закріплені у статті 57 СК України.

Системний аналіз статей 57, 60, 61 СК України дозволяє дійти висновку про те, що майно фізичної особи – підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між ними з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення спільного майна подружжя та способів поділу його між ними.

Так, у постановках Верховного Суду від 14.07.2021 у справі №310/11746/13 (провадження №61-1504св21), від 19.11.2019 у справі №676/4075/15-ц (провадження №61-43439св18) міститься правовий висновок про те, що майно фізичної особи – підприємця (яке використовується для господарської діяльності фізичною особою – підприємцем) вважається спільним майном подружжя, як і інше майно, набуте в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів. Використання зазначеного майна одним з подружжя для здійснення підприємницької діяльності може бути враховано під час обрання способу поділу цього майна.

Таким чином, майно фізичної особи – підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між кожним з подружжя з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення правового режиму спільного сумісного майна подружжя та способів поділу його між кожним з подружжя.

Враховуючи викладене, Верховний Суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції про задоволення позову позивача. Ці висновки апеляційного суду відповідають обставинам справи, які встановлено відповідно до вимог процесуального закону, а також узгоджуються з нормами матеріального права, які судом правильно застосовані.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106017708>

Постанова Верховного Суду від 31.08.2022 у справі №532/1269/20

Суд може застосувати такий спосіб поділу майна, як розподіл речей між подружжям з урахуванням їх вартості і частки кожного з подружжя у спільному майні. Розподіл речей є самостійним способом поділу подружнього майна та має місце при наявності кількох більш-менш рівнозначних за вартістю речей, які за своєю природою не можуть бути поділені в натурі.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовною заявою про поділ майна подружжя. Позивач просила суд поділити майно з урахуванням сплаченого нею боргу так:

– визнати за позивачем право власності на: транспортний засіб марки Hyundai IX35; житловий будинок загальною площею 137,6 кв. м, земельну ділянку площею 0,2500 га; земельну ділянку площею 0,08 га та припинити право власності відповідача на це майно;

– визнати за відповідачем право власності на: транспортний засіб марки Honda Accord; житловий будинок, який розміщений на земельній ділянці, площею 0,10 га; земельну ділянку площею 0,2263 га; борг у сумі 521 700 гривень; та припинити право власності позивача на вказане майно;

– стягнути з відповідача різницю на користь позивача між розділеним майном у розмірі 273 975 гривень.

Зі свого боку відповідач пред'явив зустрічний позов до позивача про розподіл майна, відповідно до якого просив розподілити майно так:

– визнати за позивачем право власності на 1/2 частини: житлового будинку; земельної ділянки площею 0,2500 га, земельної ділянки площею 0,08 га;

– визнати особистою приватною власністю відповідача транспортний засіб марки Honda Accord та припинити право власності позивача на це майно;

– визнати особистою приватною власністю позивача транспортний засіб Hyundai IX35 та припинити право власності відповідача на це майно.

– стягнути з позивача на користь відповідача грошові кошти в розмірі 249 930 гривень як різницю у вартості між транспортними засобами.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням місцевого суду, яке залишене без змін постановою апеляційного суду, первісний позов позивача задоволено частково, а зустрічний позов відповідача задоволений повністю. Зокрема:

– визнано за позивачем і відповідачем право власності на: ½ частини житлового будинку, ½ частини земельної ділянки площею 0,2500 га, ½ частини земельної ділянки площею 0,08 га, ½ частини житлового будинку загальною площею 27,2 кв. м;

– визнано за позивачем право власності на транспортний засіб Hyundai IX35 та припинено право власності відповідача на це майно;

– визнано за відповідачем право власності на транспортний засіб марки Honda Accord та припинено право власності позивача на це майно;

– стягнуто з позивача на користь відповідача різницю вартості транспортних засобів у сумі 117 693 гривні.

Судові рішення мотивовані тим, що спірне майно придбане сторонами під час перебування у шлюбі, а тому відповідно до статті 60 СК України та статті 368 ЦК України є об'єктами спільної сумісної власності сторін як колишнього подружжя, а отже, підлягає поділу у рівних частках кожному. Щодо рухомого майна, то суд визначив залишити їх у власності реальних користувачів та з метою дотримання принципу рівності часток стягнути різницю у вартості транспортних засобів.

Суди також встановили, що відповідач є власником земельних ділянок площею 0,2263 га та площею 0,10 га, які є його особистою власністю та поділу не підлягають, оскільки були отримані шляхом безоплатної приватизації в період до 08.02.2011.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог позивача щодо розподілу боргових зобов'язань колишнього подружжя в сумі 37 000 дол. США, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, виходив з того, що позивач за первісним позовом не довела, що ці кошти були витрачені в інтересах сім'ї, а також не довела факт обізнаності відповідача про наявність відповідної боргової розписки, надання ним згоди на укладення договору позики.

З вказаним судовим рішенням не погодилася позивач, яка звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов висновку про те, що касаційна скарга задоволенню не підлягає з огляду на такі мотиви та норми права.

Поділ спільного майна подружжя здійснюється за правилами, встановленими статтями 69 – 72 СК України та 372 ЦК України.

Частиною першою статті 70 СК України встановлено, що у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Головним критерієм поділу майна як об'єкта права спільної сумісної власності є припинення правовідносин спільної сумісної власності між колишніми учасниками і припинення відносин спільної власності взагалі (частина третя статті 372 ЦК України).

Відповідно до положень частини першої статті 71 СК України майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. При цьому суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення.

Тобто суд має вирішити переданий на його розгляд спір про поділ спільної сумісної власності саме тоді, коли подружжя не домовилося про порядок такого поділу.

Оскільки майно подружжя складається, як правило, з різних за призначенням і вартістю речей, розподіл здійснюється таким чином, щоб в остаточному підсумку кожен одержав у натурі таку кількість речей, вартість яких була б тотожна величині частки дружини та чоловіка. У випадку, коли такої натуральної точності досягти неможливо, виходом із ситуації є доплата одному з подружжя грошової компенсації.

Отже, законодавство передбачає певні способи поділу судом майна подружжя.

Відповідно до статті 71 СК України суд може ухвалити рішення щодо поділу майна в натурі. Такий спосіб застосовується до подільних речей, тобто речей, які можна поділити без втрати їх цільового призначення.

Суд може застосувати і такий спосіб поділу майна, як розподіл речей між подружжям з урахуванням їх вартості і частки кожного з подружжя у спільному майні. Розподіл речей є самостійним способом поділу подружнього майна та має місце при наявності кількох більш-менш рівнозначних за вартістю речей, які за своєю природою не можуть бути поділені в натурі. Так, суд може розподілити між подружжям будь-які об'єкти права спільної власності, передавши кожному з подружжя певну їх кількість.

У разі коли неподільні речі не можуть бути реально поділені між подружжям відповідно до їхніх часток, суд визнає ідеальні частки подружжя в цьому майні без його реального поділу і залишає майно у їхній спільній частковій власності.

Вирішуючи цей спір, суд першої інстанції визначив кожному з подружжя ідеальні частки у нерухомому майні, а транспортні засоби залишив за сторонами відповідно до встановленого порядку користування з виплатою компенсації перевищення вартості частки у цьому майні.

Зі свого боку перелік нерухомого майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, не дозволяв поділити його в натурі відповідно до розміру частки кожного у цьому майні. При цьому вартість нерухомого майна, зокрема житлових будинків, не є співмірною та не дозволяє виділити це майно як окремі об'єкти кожному з подружжя з наближенням до ідеальних часток.

Таким чином, на підставі вказаного Верховний Суд вказав, що суд обрав обґрунтований спосіб поділу майна між подружжям, оскільки встановив можливість реального поділу рухомого майна між сторонами та залишив нерухоме майно у спільній частковій власності сторін, визначивши їхні ідеальні частки у цьому майні.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105466107>.

2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

10

Постанова Верховного Суду від 31.08.2022 у справі №522/5039/21 (провадження №61-4147св22)

Сімейне законодавство України не передбачає обов'язку батька за походженням, чия дитина усиновлена іншим чоловіком, утримувати таку дитину до досягнення нею повноліття.

1. Обставини справи

У березні 2021 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про стягнення аліментів на утримання дитини.

Позовна заява мотивована тим, що сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, який було розірвано в 2009 році. Від шлюбу сторони мають дочку.

Після розірвання шлюбу з відповідачем позивач уклала шлюб з ОСОБА_4.

У зв'язку з тим, що ОСОБА_4 прийняв дитину як власну, у них склалися добрі стосунки, було вирішено здійснити усиновлення дитини, на що вона та відповідач надали нотаріально завірених згод.

У 2015 році рішенням суду ОСОБА_4 оголошено усиновлювачем дитини, а також внесено відповідні зміни до актового запису про її народження.

Питання матеріального утримання дитини відповідачем як батьком за походженням не вирішено.

Посилаючись на те, що витрати на утримання дочки становлять 10 000 грн на місяць, позивач просила суд стягнути з відповідача на її користь аліменти на утримання дочки в твердій грошовій сумі в розмірі 5 000 грн щомісяця, починаючи з дати звернення до суду і до досягнення дитиною повноліття.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції з огляду на те, що батьківські права та обов'язки щодо усиновленої дитини мають виконуватися як батьком, так і усиновлювачем, дійшов висновку про наявність правових підстав для задоволення позову, оскільки питання матеріального утримання дитини відповідачем як батьком за походженням не вирішено.

Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції про наявність правових підстав для стягнення з відповідача аліментів на утримання дочки, проте зменшив розмір стягнутих аліментів.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Згідно з частиною першою статті 232 СК України з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. При усиновленні дитини однією особою ці права та обов'язки можуть бути збережені за бажанням матері, якщо усиновлювачем є чоловік, або за бажанням батька, якщо усиновлювачем є жінка.

З моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому – між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням (частина третя статті 232 СК України).

Частинами четвертою, п'ятою статті 232 СК України визначено, що усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини. Усиновлення надає особі, яку усиновлено, права і накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача у такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків.

Верховний Суд дійшов висновку, що судами попередніх інстанцій допущене неправильне застосування норм матеріального права, а саме помилкове тлумачення закону, оскільки аналіз вищенаведених положень сімейного законодавства свідчить про те, що обов'язок утримувати дитину до її повноліття заснований на факті батьківства, натомість усиновлення змінює суб'єктний склад правовідносин матері, батька та дитини.

Щодо тлумачення положень абзацу другою частини першої статті 232 СК України в контексті збереження прав та обов'язків з дитиною одним із батьків за походженням, то їх треба розуміти так, що законодавець передбачив можливість дитини, яка усиновлена однією особою, зберегти правовий зв'язок із батьком або матір'ю за походженням, які не позбавлені батьківських прав та надали згоду на усиновлення.

При цьому таке збереження правового зв'язку можливо лише у спосіб, який виключає ситуацію, в якій у дитини, з юридичного погляду, будуть одночасно наявні дві матері або два батька.

Тобто у разі, якщо дитина усиновлена чоловіком, збереження прав та обов'язків між дитиною та її батьком за походженням (біологічним батьком) виключене, однак можливе збереження прав та обов'язків між матір'ю та дитиною.

Відповідно, якщо усиновлювачем є жінка, збереження прав та обов'язків між дитиною та її матір'ю за походженням (біологічною матір'ю) виключається, але можуть бути збережені права та обов'язки між батьком та дитиною.

Сімейне законодавство України не передбачає обов'язку батька за походженням, чия дитина усиновлена іншим чоловіком, утримувати таку дитину до досягнення нею повноліття.

У цій справі судами встановлено, що в 2015 році на підставі рішення суду дитина була усиновлена ОСОБА_4, а отже, з моменту здійснення усиновлення саме в ОСОБА_4 з огляду на закон виник обов'язок утримувати дитину, натомість особисті та майнові права й обов'язки між відповідачем і дитиною припинені, у тому числі в частині обов'язку утримувати дитину до її повноліття, та не можуть бути відновлені лише за бажанням матері дитини.

Відомості про визнання недійсним або скасування усиновлення дитини у матеріалах справи відсутні.

З огляду на наведене суди попередніх інстанцій дійшли помилкового висновку про наявність правових підстав для стягнення з відповідача аліментів на утримання дитини

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106051894>

Постанова Верховного Суду від 07.09.2022 у справі №677/876/21 (провадження №61-3352св22)

За відсутності достовірних доказів недобросовісного набуття аліментів вимога про повернення аліментів у порядку стягнення безпідставно набутих коштів не підлягає задоволенню, оскільки повернення отриманих за тривалий час аліментів може зашкодити інтересам дитини та поставити під загрозу її право на належний рівень життя і гармонійний розвиток.

Однак у випадку, якщо позивач порушить питання про скасування судового рішення про стягнення з нього аліментів за нововиявленими обставинами, законом передбачені особливості повороту виконанням судового рішення у справах про стягнення аліментів.

1. Обставини справи

У травні 2021 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про стягнення безпідставно набутих коштів.

На обґрунтування позовних вимог зазначав, що з 2010 року по 2012 рік він перебував з відповідачкою у шлюбі, від якого вони мають дочку.

Після припинення шлюбних відносин він з 2011 року по 2017 рік продовжував матеріально забезпечувати дитину та сплатив аліменти на загальну суму 19 200 гривень.

У 2017 році в судовому порядку з нього були стягнуті аліменти на утримання дитини. На виконання цього судового рішення він систематично сплачував аліменти.

На підставі рішення суду в 2021 році відомості про нього як про батька дитини виключено з актового запису про її народження.

На думку позивача, відповідачка свідомо надавала неправдиву інформацію щодо його батьківства відносно дитини та увесь час недобросовісно отримувала аліменти.

Посилаючись на положення статті 1212 ЦК України, позивач просив суд стягнути з відповідачки на його користь безпідставно набуті кошти в сумі 68 567,05 грн (добровільно сплачені ним кошти на утримання дитини та аліменти, сплачені на виконання судового рішення).

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Стягнуто з відповідачки безпідставно набуті кошти в сумі 2 415 гривень.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що позивач не є батьком дитини, тому сплачені на її утримання кошти набуті відповідачкою безпідставно. Враховуючи те, що саме позивач був записаний батьком дитини з її народження та не оспорував цього до 2017 року, відповідачка є добросовісним набувачем аліментів до моменту визнання нею позову про оспорування батьківства (07 квітня 2021 року). Оскільки безпідставно набуті аліменти підлягають поверненню платнику лише у випадку недобросовісної поведінки набувача аліментів, тому з урахування періоду недобросовісної поведінки відповідача підлягають поверненню як безпідставно набуті лише аліменти, сплачені за період з квітня по травень 2021 року у розмірі 2 415 гривень.

Постановою апеляційного суду скасовано рішення суду першої інстанції та ухвалено нове, яким позов задоволено в повному обсязі.

Стягуючи з відповідачки аліменти, отримані нею з 2011 року на утримання дитини, апеляційний суд виходив з того, що її як матері достовірно були відомі обставини зачаття дитини і вона була цілковито обізнана про те, що позивач не є батьком її дочки з часу її народження. Ці обставини свідчать про недобросовісність відповідачки як набувача аліментів упродовж усього часу отримання нею аліментів на утримання дитини від позивача, тому аліментні платежі, отримані відповідачкою на утримання дитини, підлягають поверненню платнику аліментів у повному обсязі.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Правовий аналіз статті 1212 ЦК України і цього інституту цивільного законодавства вказує на те, що правова природа інституту безпідставного отримання чи збереження майна (предмет регулювання) це відносини, які виникають у зв'язку з безпідставним отриманням чи збереженням майна і які не врегульовані спеціальними інститутами цивільного права.

Зобов'язання з безпідставного набуття, збереження майна виникають за наявності трьох умов: а) набуття або збереження майна, б) набуття або збереження за рахунок іншої особи, в) відсутність правової підстави для набуття або збереження майна (відсутність положень закону, адміністративного акта, правочину або інших підстав, передбачених статтею 11 ЦК України).

Під відсутністю правової підстави розуміється такий перехід майна від однієї особи до іншої, який або не ґрунтується на прямій вказівці закону, або суперечить меті правовідношення і його юридичному змісту. Тобто відсутність правової підстави означає, що набувач збагатився за рахунок потерпілого поза підставою, передбаченою законом, іншими правовими актами чи правочином.

Згідно з пунктом 1 частини першої статті 1215 ЦК України не підлягає поверненню безпідставно набуті заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми,

надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача.

Згідно зі статтею 129-1 Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Встановивши, що аліментні виплати у розмірі 49 367,05 грн позивач здійснив не добровільно, а в примусовому порядку в межах відкритого виконавчого провадження, суд апеляційної інстанції дійшов помилкового висновку про можливість повернення цих коштів платнику аліментів у порядку, визначеному статтею 1215 ЦК України.

Водночас у випадку, якщо з підстав відсутності кровного спорідненості з дитиною у порядку, передбаченому чинним цивільно-процесуальним законодавством, позивач порушить питання про скасування судового рішення про стягнення з нього аліментів за нововиявленими обставинами, законом передбачені особливості повороту виконанням судового рішення у справах про стягнення аліментів (стаття 445 ЦПК України).

За загальним правилом, передбаченим частиною першою статтею 1215 ЦК України, безпідставно набуті аліменти не підлягають поверненню.

Аналіз частини першої статті 1215 ЦК України свідчить, що законодавцем передбачені два винятки з цього правила: по-перше, якщо виплата відповідних грошових сум є результатом рахункової помилки зі сторони особи, яка проводила таку виплату; по-друге, у разі недобросовісності зі сторони набувача виплати.

ЦК України закріплює презумпцію добросовісності і розумності дій особи, яка здійснює власне право (частина п'ята статті 12 ЦК України). Ця презумпція діє, поки інше не буде встановлено рішенням суду.

З положень закону випливає, що обов'язок спростування презумпції добросовісності покладається на суб'єкта, який відповідні дії (правочин) ставить під сумнів.

Стягнення аліментів на утримання дитини є одним зі способів захисту інтересів дитини, забезпечення одержання нею коштів, необхідних для її життєдіяльності. Водночас вимога про повернення коштів, витрачених на забезпечення життєдіяльності дитини, не відповідає інтересам дитини.

У справі, що переглядається, аліментні кошти витрачались на утримання дитини за відсутності будь-якої несумлінності з боку відповідачки, зворотного позивачем не доведено. Враховуючи, що дитина не має біологічно встановленого батька, який має обов'язок її утримувати, а мати перебуває у скрутному матеріальному становищі та утримує іншу малолітню дитину, повернення отриманих за тривалий час аліментів може зашкодити інтересам дитини та поставити під загрозу її право на належний рівень життя і гармонійний розвиток її особистості.

З іншого боку, позивач протягом десяти років знав, що в актовому записі про народження був записаний батьком дитини, виконував щодо неї батьківські обов'язки, тривалий час добровільно сплачував аліменти на її утримання та не оспорував своє батьківство.

Враховуючи те, що відповідно до частини першої статті 179 СК України саме малолітня дитина є власником одержаних на її утримання аліментів, а концепція забезпечення найкращих інтересів дитини є провідною у вітчизняному та міжнародному сімейному праві, вимоги позивача про повернення добровільно сплачених на утримання дитини аліментів не ґрунтуються на вимогах закону, зокрема і статті 1215 ЦК України.

За відсутності достовірних доказів недобросовісного набуття аліментів, які є власністю дитини та якими розпоряджались її мати в інтересах дитини, суд апеляційної інстанції дійшов помилкового висновку про наявність правових підстав для стягнення їх з відповідачки на користь позивача як безпідставно набутих.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558352>.

Постанова Верховного Суду від 14.09.2022 у справі №761/8374/20-ц (провадження №61-5840св22)

12

Сам собою факт проживання дитини з одним із батьків за наявності рішення суду про визначення її місця проживання з іншим із батьків не може бути підставою для стягнення аліментів на користь першого з батьків.

Постановлення судового рішення про стягнення аліментів після ухвалення остаточного судового рішення про визначення місця проживання дитини з іншим із батьків, суперечить принципам правової визначеності

1. Обставини справи

У березні 2020 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про стягнення аліментів.

Під час розгляду справи було встановлено, що сторони з 2016 року по 2018 рік перебували в зареєстрованому шлюбі, який був розірваний на підставі рішення суду. У шлюбі у сторін народилася спільна дитина.

На підставі рішення суду в 2017 році з позивача в цій справі стягнуто аліменти на утримання дитини. На виконання судового рішення про стягнення аліментів відкрите виконавче провадження. На час звернення до суду із цим позовом заборгованість зі сплати аліментів відсутня.

У червні 2019 року мати дитини звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання дитини з нею. Місце проживання дитини визначено разом з матір'ю. Зустрічний позов батька про визначення місця проживання дитини з ним залишено без задоволення.

У березні 2020 року батько звернувся з позовом до матері про звільнення від сплати аліментів та стягнення безпідставно отриманих коштів. Малолітня дитина з листопада 2019 року фактично проживає разом із батьком.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено. Задовольняючи позов, суди виходили з того, що донька сторін з листопада 2019 року проживає разом із позивачем і ця обставина не спростована відповідачкою. У матеріалах справи відсутні докази про те, що рішення суду про визначення місця проживання дитини разом із матір'ю виконано, а тому аліменти на утримання дитини необхідно стягнути з матері дитини.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Звертаючись до суду з позовом, позивач вказував на те, що, оскільки спільна дитина сторін проживає з ним з листопада 2019 року, існує необхідність для стягнення аліментів з матері.

Водночас суди, ухвалюючи рішення про стягнення аліментів з відповідачки, не надали правової оцінки тому, що на підставі рішення суду визначено місце проживання дитини разом із матір'ю.

Суди незважаючи на те, що рішення про визначення місця проживання дитини з матір'ю набрало законної сили. Об жовтня 2021 року, ухвалили рішення про стягнення аліментів з матері 12 жовтня 2021 року.

Враховуючи правову природу аліментів, їхній цільовий характер, а також передбачені законом підстави їх стягнення на користь того з батьків, з ким проживає дитина, керуючись принципом якнайкращих інтересів дитини, суди повинні були оцінити при вирішенні цього спору наявність підстав для стягнення аліментів на користь позивача.

Сам собою факт проживання дитини з одним із батьків за наявності рішення суду про визначення місця проживання з іншим із батьків не може бути підставою для стягнення аліментів на його користь.

Судові рішення у справах про визначення місця проживання дитини покликані захистити якнайкращі інтереси дитини, забезпечити розвиток і виховання дитини в умовах стійкого середовища. Постановлення судового рішення про стягнення аліментів на користь одного з батьків під час вирішення спору про визначення місця проживання дитини, тим більше після ухвалення остаточного судового рішення про визначення місця проживання дитини з іншим із батьків, суперечить принципам правової визначеності, обов'язковості судових рішень і не відповідає завданням цивільного судочинства, які полягають у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді і вирішенні цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Отже, стягнення з відповідачки аліментів на утримання дитини за умови, що рішенням суду, яке набрало законної сили, визначено місце проживання дитини з нею, суперечить вимогам закону.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106390516>

2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

Постанова Верховного Суду від 14.09.2022 у справі №466/1017/20

Незважаючи на те, що висновок органів опіки та піклування у справах про визначення місця проживання дитини не має для суду наперед встановленого значення, а оцінюється судом у сукупності з іншими наявними у справі доказами, отримання такого висновку не може бути проігноровано судом взагалі.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання дитини разом з матір'ю. Позивач зазначала, що відповідач у добровільному порядку відмовляється погодити місце проживання молодшої дитини з нею, між нею та відповідачем з цього приводу виникають конфліктні ситуації, у зв'язку з чим вона зверталася до Франківського відділення поліції ГУ НП у Львівській області. 26.12.2019 під час конфлікту у садочку, де перебував молодший син, викликали представників правоохоронних органів та їй стало відомо про висновок органу опіки та піклування Франківської районної адміністрації Львівської міської ради від 11.10.2019 про визначення місця проживання сина разом із батьком. Позивач стверджувала, що не знала про існування такого висновку, бесід із нею з цього приводу не проводили, її думки не з'ясовували, відвідування місця проживання дитини не здійснювали, тому вважала цей висновок одностороннім і незаконним. Позивач звертала увагу на те, що вона як мати дитини, маючи постійне місце проживання, постійне місце роботи та джерело існування, створила всі умови для проживання, виховання та розвитку дитини, дбає про дитину, її здоров'я та розвиток, тому підстав розлучати її з дитиною немає. Відповідач подав зустрічний позов про визначення місця проживання дитини з ним.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, місце проживання малолітнього було визначено разом з матір'ю.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, зазначив, що обоє батьків дбають про здоров'я, виховання та гармонійний розвиток дитини. Дитина з народження проживає в будинку за місцем проживання матері, де їй створені всі належні умови для повноцінного розвитку, ці умови є для дитини звичними та сталими.

Жодного негативного впливу матері на емоційний та психологічний стан дитини суд не встановив, навпаки з матір'ю у дитини теплі стосунки. Залишившись проживати з матір'ю після розлучення батьків, дитина гармонійно розвивається, доглянута, її розвиток відповідає віку дитини. Суд першої інстанції не погодився з висновком органу опіки та піклування Франківської районної адміністрації Львівської міської ради від Об.11.2019, який, на переконання суду, зроблений поспіхом, на підставі неповно з'ясованих обставин. З урахуванням викладених обставин суд дійшов висновку, що визначення місця проживання разом із його матір'ю якнайкраще відповідатиме інтересам дитини. Суд апеляційної інстанції заслухав малолітнього з приводу визначення його місця проживання, який ствердив, що любить обох батьків, проте хоче проживати із матір'ю.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Суд першої інстанції не погодився з висновком органу опіки та піклування про визначення місця проживання дитини з батьком з тих підстав, що обстеження умов проживання дитини та матері не було здійснено і жодних об'єктивних відомостей про умови їх проживання орган опіки та піклування не мав; не була присутньою на засіданнях органу опіки та піклування з цього приводу та своїх пояснень не надавала; думки молодшої дитини не було заслухано. У цьому випадку Верховний Суд встановив порушення імперативних правил здійснення правосуддя у такій категорії судових справ.

У супереч положенням статей 19, 161 СК України розгляд справи судом першої інстанції проведено без отримання відповідного висновку органу опіки та піклування, який для цієї категорії справ є обов'язковим. Незважаючи на те, що такий висновок не має для суду наперед встановленого значення, а оцінюється судом у сукупності з іншими наявними в справі доказами, неотримання такого висновку не може бути проігноровано судом взагалі.

У цій справі висновок органу опіки та піклування надав ще до звернення позивача у лютому 2020 року з первісним позовом до суду. Також цей висновок надано на звернення відповідача, а не на вимогу суду та не з приводу розв'язання спору в суді, як це визначено в частині п'ятій статті 19 СК України. Крім того, на порушення вимог пункту 72 Положення №866 служба у справах дітей не здійснила обстеження умов проживання позивача та дитини, яка проживає з матір'ю, не провела з ними бесіду. Фактично зазначений висновок складений лише з урахуванням пояснень відповідача, обстеження виключно його умов проживання та документів, наданих ним органу опіки та піклування.

З наведених підстав Верховний Суд вважає правильним неврахування судами першої та апеляційної інстанцій зазначеного висновку органу опіки та піклування, проте є помилковим, що суди не вжили дієвих заходів щодо усунення таких недоліків судового провадження та виконання імперативних положень статті 19 СК України.

Ці висновки додатково підтверджує те, що, визначаючи місце проживання дитини з матір'ю, суди не врахували, що за первісним позовом органу опіки та піклування взагалі не склав висновку про доцільність проживання дитини разом з матір'ю, акт обстеження умов проживання не є за своєю суттю, правовою природою та змістом висновком органу опіки та піклування про визначення місця проживання дитини з одним із батьків у розумінні статті 19 СК України.

Отже, суди першої та апеляційної інстанцій здійснили розгляд справи без отримання відповідного висновку органу опіки та піклування за місцем проживання матері, який мав бути складений задля забезпечення належного розгляду первісного позову, що є порушенням імперативного правила статті 19 СК України.

Висновок органу опіки та піклування за місцем проживання батька, наданий на звернення відповідача до ініціювання розгляду відповідного спору в суді, не відповідає правилам частини п'ятої статті 19 СК України щодо подання такого висновку безпосередньо суду на підставі всіх актуальних відомостей і документів, які стосуються судової справи, що також свідчить про те, що розгляд зустрічного позову відбувся з порушенням статті 19 СК України.

Оскільки суди не дослідили питання доцільності визначення місця проживання дитини з батьком або матір'ю з урахуванням висновків органів опіки та піклування щодо можливості визначення місця проживання дитини як з матір'ю, так і з батьком, тобто не встановили усіх обставин, які б створили передумови для справедливого вирішення справи по суті, неможливою та фактично передчасною є оцінка того, чи враховані судами у справі, що переглядається, якнайкращі інтереси дитини та висновки Верховного Суду з цього питання, викладені у зазначених у касаційній скарзі постановках.

Верховний Суд вирішив рішення судів скасувати, справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106390498>

Постанова Верховного Суду від 26.10.2022 у справі №750/9620/20

Створювані одним із батьків для іншого протягом тривалого часу перешкоди у вихованні дитини та спілкуванні з нею мають наслідком руйнування зв'язків із сім'єю, до якої належить як батько, так і мати дитини, а отже, в такому разі поведінка того з батьків, хто створює перешкоди, суперечить сімейним цінностям і не відповідає найкращому забезпеченню інтересів дитини.

Така поведінка може бути підставою для визначення місця проживання з іншим з батьків.

Факт створення нової сім'ї одним з батьків не є обставиною, яка унеможливує визначення місця проживання дитини з ним чи надає перевагу іншому з батьків у визначенні місця проживання дитини з ним.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом, у якому просила визначити місце проживання малолітнього сина з матір'ю. Позовні вимоги були мотивовані тим, що після розірвання шлюбу дитина залишилася проживати з матір'ю. З листопада 2019 року вона перебуває у фактичних шлюбних відносинах і проживає з дитиною у квартирі чоловіка. Дитині створені всі належні умови для проживання та розвитку. У період шлюбу та після його припинення саме вона займалася фізичним і духовним розвитком дитини, належним чином ставилася до виконання своїх батьківських обов'язків, матеріально забезпечувала дитину всім необхідним для повноцінного проживання та гармонійного розвитку, має із сином стійкий психологічний контакт і прив'язаність. Відповідач звернувся із зустрічним позовом про визначення місця проживання сина з ним. На обґрунтування позову зазначав, що з грудня 2020 року дитина проживає з ним та не бажає повертатися до матері. Зі слів сина, йому стало відомо, що співмешканець позивачки неодноразово кричав і застосовував до дитини фізичне насильство. Мати дитини не виконує належним чином батьківські обов'язки, натомість батьком створені усі належні умови для проживання та розвитку сина. Вказував на те, що має постійне місце проживання та дохід, його стан здоров'я задовільний, алкогольні та наркотичні засоби не вживає, позитивно характеризується, завжди виконував та виконує свої батьківські обов'язки з виховання та утримання дитини.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні первісних позовних вимог було відмовлено, зустрічний позов задоволено. Визначено місце проживання малолітнього разом з батьком. Суд першої інстанції виходив з того, що безперервне проживання дитини з батьком на цей час забезпечує її розвиток у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що є благополучним і не потребує зміни місця проживання дитини.

Районний суд, врахувавши обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, поведінку батьків щодо дитини та інтереси дитини, дійшов висновку, що саме батько створить належні умови для морального, духовного та фізичного розвитку дитини, у зв'язку з чим визначив місце проживання малолітнього з батьком. При цьому районний суд відхилив висновок органу опіку та піклування щодо доцільності визначення місця проживання дитини з матір'ю, оскільки при його складанні не були досліджені умови проживання дитини за місцем реєстрації.

Постановою суду апеляційної інстанції місце проживання дитини було визначено з позивачкою, рішення суду першої інстанції скасовано. Постанова апеляційного суду мотивована тим, що від часу проживання з батьком малолітній не зустрічався з матір'ю через позицію батька, припинив відвідувати дошкільний навчальний заклад, не має необхідних для свого віку планових щеплень перед вступом до школи, а тому висновок районного суду про те, що саме батько створить якнайкращі умови для морального, духовного та фізичного розвитку дитини, є передчасним. При цьому колегія суддів дійшла висновку, що поведінка батька свідчить про надання ним переваги своїм інтересам над інтересами дитини, яка проявляє прихильність до обох батьків. Натомість перешкоди, створені батьком, у спілкуванні сина з матір'ю суперечать якнайкращим інтересам дитини, а відсутність можливості соціалізації дитини через припинення відвідування дошкільного навчального закладу без поважних причин не сприяє її повноцінному розвитку. Крім того, суд першої інстанції, відхилиючи висновок органу опіку та піклування, помилково вказав на недослідження умов проживання дитини за місцем реєстрації, оскільки при наданні висновку було проведено обстеження умов за місцем фактичного проживання дитини, за якою мати і просила визначити місце проживання сина разом з нею.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Апеляційний суд встановив, що у грудні 2020 року, тобто після відкриття провадження у розглядуваній справі та до вирішення судом спору по суті, відповідач самостійно в односторонньому порядку змінив місце проживання дитини і з цього часу перешкодив у спілкуванні дитини з матір'ю та припинив відвідування дитиною дошкільного навчального закладу, мотивуючи це побоюванням, що мати забере та не поверне йому дитину.

Суд апеляційної інстанції з урахуванням встановлених обставин і досліджених доказів дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для визначення місця проживання малолітнього з матір'ю з огляду на те, що батько, хоча й створив належні умови для проживання дитини, однак, перешкоджаючи у спілкуванні із сином та припинивши відвідування дошкільного навчального закладу без поважних причин, діяв всупереч інтересам дитини.

Колегія суддів погоджується з такими висновками, оскільки створювані одним із батьків для іншого протягом тривалого часу перешкоди у вихованні дитини та спілкуванні з нею мають наслідком руйнування зв'язків із сім'єю, до якої належить як батько, так і мати дитини, а отже, в такому разі поведінка того з батьків, хто створює перешкоди, суперечить сімейним цінностям і не відповідає найкращому забезпеченню інтересів дитини.

Факт створення нової сім'ї позивача не є обставиною, яка унеможлиблює визначення місця проживання дитини з нею чи надає перевагу батькові у визначенні місця проживання дитини з ним.

Наявність висновку органу опіки та піклування щодо доцільності проживання дитини з матір'ю не вимагає надання окремого висновку про недоцільність проживання дитини з батьком, оскільки за обставин розглядуваної справи батьки і дитина проживають в м. Чернігові, а отже, орган опіки та піклування Чернігівської міської ради був управі в одному висновку вирішувати питання доцільності проживання дитини з одним із батьків.

Зважаючи на викладене, Верховний Суд вирішив постанову апеляційного суду залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107011850>

Постанова Верховного Суду від 02.11.2022 у справі №686/8535/20

Позбавлення матері будь-якої можливості контактувати з її дитиною виключає за своєю суттю будь-які шанси на відновлення належного емоційного контакту між дитиною та нею, покращення психоемоційного характеру їх відносин. Разом з тим здоровий психоемоційний характер стосунків дитини з обома батьками незалежно від їх сімейного статусу та місця проживання, емоційний контакт з обома батьками і є найкращим інтересом дитини.

Висновки експертів, які констатують недоліки у психоемоційному характері відносин між дитиною та кимось з її батьків, самі собою ще не є належним доказом, який виключає будь-яку можливість контакту дитини з нею (ним), оскільки суть забезпечення такого контакту і зводиться до спроби усунути відповідні недоліки. Ці висновки експертів, як і результати реалізації конкретного заходу забезпечення позову, визначеного у цій справі, можуть бути аргументами для вирішення судом відповідного спору по суті з огляду на визначення того, з ким з батьків дитині краще проживати.

1. Обставини справи

Позивач звернулася з позовом про визначення місця проживання дитини разом з нею, відібрання дитини у відповідача та повернення дитини матері за попереднім місцем проживання.

Відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом про визначення місця проживання дитини, а також подав до суду позовну заяву від імені та в інтересах малолітнього сина до позивача, в якій просив суд визначити місце проживання малолітнього сина з ним.

Позивач подала заяву про забезпечення позову, в якій просила покласти на відповідача обов'язок забезпечувати явку малолітнього сина кожного четверга (за винятком святкових днів) о 17 годині 00 хвилин до кабінету психолога комунального закладу «Центр надання соціальних послуг Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області» для зустрічей з нею протягом однієї години (з 17.00 до 18.00) в присутності психолога ОСОБА_6, без присутності будь-яких інших осіб. Заява була мотивована тим, що, враховуючи тривалий час розлуки із сином та відсутність спілкування, вона вважає, що батько дитини здійснює психологічне насилля над сином з метою відчуження його від матері. Позивач вважала, що її зустрічі з дитиною в кабінеті кваліфікованого психолога за його присутності будуть сприяти відновленню та налагодженню емоційних стосунків із сином та є співмірним заходом забезпечення зазначеного позову.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою суду першої інстанції в задоволенні заяви було відмовлено. Суд першої інстанції мотивував своє судове рішення тим, що встановлення конкретного дня протягом тижня та часу зустрічі, призначення відповідного спеціаліста, у присутності якого мають відбуватися зустрічі, може призвести до імовірного об'єктивного невиконання ухвали суду, з незалежних від первісного відповідача обставин. Окрім того, суд вказав, що не надано належних і допустимих доказів на підтвердження особи та кваліфікації спеціаліста, за участі якого просить проводити зустрічі заявниця.

Постановою апеляційного суду ухвала суду першої інстанції була скасована та постановлено нове судове рішення, яким заява про забезпечення позову задоволена. Апеляційний суд вирішив забезпечити первісний позов шляхом покладення на відповідача обов'язку забезпечувати явку малолітнього сина кожного четверга (за винятком святкових днів) о 17 годині 00 хвилин до кабінету психолога комунального закладу «Центр надання соціальних послуг Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області» за адресою: провулок Шкільний, 5, село Софіївська Борщагівка, Бучанський район, Київська область, для зустрічей сина з його матір'ю ОСОБА_1 протягом однієї години (з 17.00 години до 18.00 години) у присутності психолога установи, без присутності інших осіб.

Апеляційний суд, проаналізувавши положення Конвенції про права дитини від 20.11.1989, ратифікованої Постановою Верховної Ради УРСР від 27.02.1991, Сімейного кодексу України від 10.01.2002 та Закону України від 26.04.2001 «Про охорону дитинства» (у редакції, чинній на момент виникнення відповідних правовідносин, далі – Закон про охорону дитинства), дійшов висновку, що з метою запобігання втрати емоційного контакту матері з малолітньою дитиною, погіршення між ними психоемоційного характеру відносин на період розгляду справи у суді, який може бути тривалим, та до остаточного вирішення питання про визначення місця проживання малолітньої дитини, такий захід забезпечення позову є співмірним. Зобов'язання відповідача забезпечити явку дитини до кабінету психолога-практика не є втручанням у приватне і сімейне життя відповідача.

Також апеляційний суд мотивував своє судове рішення практикою ЄСПЛ, яка є джерелом права відповідно до статті 17 Закону України від 23.02.2006 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та аналізом правових висновків Верховного Суду, викладених у постановках Верховного Суду від 04.04.2018 у справі №344/16653/16-ц, від 12.02.2020 у справі №381/4019/18, від 25.11.2020 у справі №760/15413/19; від 18.11.2020 у справі №127/31828/19, від 25.08.2020 у справі №466/2317/20, від 15.09.2021 у справі №760/154213/19, від 29.09.2021 у справі №490/1087/21. У зв'язку із цим вирішив, що з огляду на врахування найкращих інтересів дитини, але з урахуванням балансу інтересів усіх сторін спору захід забезпечення позову, запропонований ОСОБА_1, відповідає вимогам розумності, обґрунтованості, адекватності вимог щодо забезпечення позову і спроможний забезпечити фактичне виконання судового рішення у разі задоволення позову матері.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Позов забезпечується, зокрема, встановленням обов'язку вчинити певні дії, у разі якщо спір виник із сімейних правовідносин (пункт 3 частини першої статті 150 ЦПК України).

Держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини (пункт 3 статті 9 Конвенції про права дитини). Мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом (частина перша статті 153 СК України). Дитина, яка проживає окремо від батьків або одного з них, має право на підтримання з ними регулярних особистих стосунків і прямих контактів. Батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини.

Суть висновків ЄСПЛ у справі «Крістіан Кетелін Унгурану проти Румунії» (Cristian Catalin Ungureanu v. Romania, заява №6221/14, п.п. 29-34, рішення від 04.09.2018) зводиться до того, що допущення державою ситуації, коли один з батьків втрачає доступ до власної дитини ще й протягом тривалого часу, у тому числі за наявності судового спору між батьками, від якого, зокрема, залежить характер цього доступу, навіть якщо це відбувається без порушення існуючих нормативних правил держави, є порушенням статті 8 Європейської конвенції з прав людини 1950 року – права на повагу до приватного і сімейного життя того з батьків, доступ до дитини якого обмежується або унеможлиблюється. Відповідно до обставин справи «Крістіан Кетелін Унгурану проти Румунії» мова не йшла про ситуацію, коли є об'єктивні підстави вважати, що зазначений доступ до дитини явно суперечить її інтересам.

Відповідач має право на власний погляд у питанні найкращих інтересів його дитини, але цей погляд не є абсолютним аргументом для визначення суті цих інтересів і не може визначати порядок виконання судом умов статті 89 ЦПК України. Тому його незгода з оцінкою суду не означає порушення судом принципу найкращого забезпечення інтересів дитини. Забезпечення найкращих інтересів дитини не виключає можливого втручання у приватне та сімейне життя одного з батьків дитини і не завжди може відповідати найкращим інтересам одного з батьків.

Спілкування дитини з матір'ю передбачається за обов'язкової присутності психолога, який з огляду на його спеціалізацію та суть його залучення до відповідного процесу, має можливість слідкувати за забезпеченням дитини від емоційних травм під час цього спілкування. Оскільки заходи забезпечення згідно з умовами статті 158 ЦПК України носять тимчасовий характер, а також можуть змінюватися відповідно до статті 156 ЦПК України, то їх запровадження не означає імперативну реалізацію без врахування об'єктивних обставин, зокрема реальних результатів відповідного спілкування дитини з матір'ю з метою встановлення емоційного контакту та покращення психоемоційного характеру їх відносин. Отже, за наявності ознак невідповідності застосованого заходу забезпечення позову інтересам дитини він може бути змінений або скасований.

Зі свого боку позбавлення матері будь-якої можливості контактувати з її дитиною виключає за своєю суттю будь-які шанси на відновлення належного емоційного контакту між дитиною та нею, покращення психоемоційного характеру їх відносин. Разом з тим здоровий психоемоційний характер стосунків дитини з обома батьками незалежно від їх сімейного статусу та місця проживання, емоційний контакт з обома батьками і є найкращим інтересом дитини, закріпленим, зокрема, у вищезазначених правових нормах.

Висновки експертів, які констатують недоліки у психоемоційному характері відносин між дитиною та кимось з її батьків, самі собою ще не є належним доказом, який виключає будь-яку можливість контакту дитини з нею (ним), оскільки суть забезпечення такого контакту і зводиться до спроби усунути відповідні недоліки. Ці висновки експертів, як і результати реалізації конкретного заходу забезпечення позову, визначеного у цій справі, можуть бути аргументами для вирішення судом відповідного спору по суті з огляду на визначення того, з ким з батьків дитині краще проживати.

Зважаючи на вищевикладене, Верховний Суд вирішив постанову суду апеляційної інстанції залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140702>

2.1.4. Справи, пов'язані з міжнародним викраденням дітей

Постанова Верховного Суду від 17.08.2022 у справі №613/1185/19

Гаазька конвенція 1980 року не встановлює обмежень у зверненні до суду з позовом про відібрання (повернення) дитини. Тож звернення позивача з відповідними вимогами на підставі Гаазької конвенції безпосередньо до суду, а не до відповідного центрального органу держави не є порушенням згаданої конвенції щодо обрання правомірною та ефективного порядку (способу) захисту його порушених прав та інтересів.

1. Обставини справи

Батько дитини звернувся до суду з позовом, у якому просив негайно повернути малолітніх дітей за їх попереднім місцем проживання в Україні до батька. Позивач обґрунтовував свої вимоги тим, що 10.06.2016 надав згоду на виїзд дітей за кордон разом із матір'ю строком на один рік. 17.02.2017 відповідачка разом з дітьми виїхала до міста Єреван, Республіка Вірменія. Після закінчення строку наданого дозволу разом із дітьми в Україну не повернулася, зв'язку з ними немає. Позивач стверджував, що таке переміщення та утримання дітей є незаконним, діти підлягають якнайшвидшому поверненню до батька, за місцем його проживання. Служба у справах дітей зазначила, що висновок органу опіки та піклування щодо розв'язання спору між батьками з приводу визначення місця проживання дітей не має змоги надати до суду, оскільки таке питання розглядається за місцем проживання (перебування) дітей. Діти не проживають в Україні, тому представники Служби не змогли провести бесіду з батьками та дітьми з метою з'ясування думки дітей і скласти висновок про визначення їх місця проживання.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, зазначив, що під час розгляду справи та вирішення питання щодо відібрання дітей і повернення їх за місцем мешкання батька суд насамперед бере до уваги якнайкращі інтереси неповнолітніх, а не інтереси сторін.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про залишення позову без задоволення, апеляційний суд, застосувавши правила статей 7, 8, 10, 11 Гаазької конвенції 1980 року, зробив висновок, що ефективним способом захисту порушеного права як батька на повернення малолітніх до країни постійного проживання в Україні є саме ініціювання ним процедури повернення дітей у порядку, визначеному Гаазькою конвенцією 1980 року. Такий спосіб захисту, за висновком апеляційного суду, відповідає змісту порушеного права позивача, характеру порушення та спричиненим цим порушенням наслідкам. На переконання апеляційного суду, суд першої інстанції під час вирішення справи, встановивши правову природу спірних правовідносин, не звернув уваги на обрання позивачем неналежного способу захисту порушеного права і вирішив справу, керуючись положеннями СК України, тоді як питання щодо повернення дитини до країни її постійного проживання вирішується відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яка згідно зі статтею статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до статті 8 Гаазької конвенції 1980 року будь-яка особа, установа або інший орган, які стверджують, що дитина була переміщена або утримується з порушенням прав піклування, може звернутися із заявою до центрального органу за місцем постійного проживання дитини або до центрального органу будь-якої іншої договірної держави за допомогою у забезпеченні повернення дитини.

Водночас ця Конвенція не перешкоджає будь-якій особі, установі або органу, що заявляє про порушення прав піклування або доступу відповідно до положень статей 3 або 21, безпосередньо звернутися до судових або адміністративних органів будь-якої договірної держави, на підставі положень цієї Конвенції або на іншій підставі (стаття 29 Гаазької конвенції 1980 року).

Гаазька конвенція 1980 року заохочує мирне врегулювання спору, але не вимагає, щоб учасники судового процесу щодо викрадення дітей відповідно до цієї Конвенції використовували альтернативний спосіб вирішення спорів. Незважаючи на те, що стаття 7 Гаазької конвенції 1980 року встановлює, що центральні органи влади повинні вжити всіх відповідних заходів для досягнення мирного вирішення питань, сторони не зобов'язані намагатися врегулювати спір мирним шляхом і таке врегулювання не є обов'язковим до початку судового процесу.

Підсумовуючи наведене, за правилами Гаазької конвенції 1980 року заявник має право обрати один із шляхів пред'явлення вимоги про повернення дитини до звичайного місця проживання:

- 1) подання заяви до центрального органу держави (в Україні – до Міністерства юстиції України) за місцем постійного проживання дитини;
- 2) подання заяви до центрального органу держави (до прикладу, в Республіці Вірменія – міністерство юстиції), до якої дитину вивезено та в якій вона утримується;
- 3) подання відповідної заяви до суду.

Верховний Суд наголошує на тому, що, враховуючи зміст та усталене розуміння наведених Гаазьких конвенцій, під відповідним центральним органом держави потрібно розуміти, зазвичай, певний центральний орган виконавчої влади, наділений договірною державою відповідними повноваженнями на виконання покладених на державу функцій з виконання вимог цих Конвенцій, яким в Україні є Міністерство юстиції України. Вочевидь, під таким центральним органом держави не може розумітися національний суд.

З врахуванням наведених міркувань помилковими є висновки суду апеляційної інстанції щодо того, що позивач, звертаючись до національного суду в Україні, обрав неефективний спосіб захисту своїх інтересів. В оцінці помилковості зазначених висновків Верховний Суд виходить з того, що Гаазька конвенція 1980 року не встановлює обмежень у зверненні до суду з позовом про відібрання (повернення) дитини, а тому таке рішення суду апеляційної інстанції з викладених підстав безумовно підлягає скасуванню як таке, що постановлене з неправильним застосуванням норм матеріального та процесуального права.

Звернення з позовом до суду про відібрання дітей та повернення їх за попереднім місцем проживання відповідає одному зі способів захисту, визначених Гаазькою конвенцією 1980 року, що переконливо доводить обрання заявником правомірною та ефективною способом захисту його порушених прав. Верховний Суд наголошує на тому, що йдеться, радше, не про спосіб захисту порушених прав, а про порядок, обраний позивачем, тож такий порядок захисту так само є правомірним та ефективним, оскільки правила Гаазької конвенції 1980 року не виключають право на безпосереднє звернення одного з батьків до національного суду на підставі положень цієї Конвенції або на іншій підставі.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції не врахував, що позивач обрав саме той спосіб і порядок захисту, який відповідає змісту прав та інтересів, за захистом яких звернувся позивач до суду, та про який апеляційний суд зазначив як про неефективний та неналежний, а тому висновки про відмову у задоволенні позову у зв'язку з обранням позивачем неналежного способу захисту не відповідають дійсним обставинам справи та завданню цивільного судочинства, яким є справедливий, неупереджений та сучасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (частина перша статті 2 ЦПК України).

Гаазька конвенція 1980 року жодним чином не перешкоджає судам договірних держав розглядати справу про викрадення дітей, не звертаючись до центральних органів влади. Водночас не підлягає залишенню в силі рішення суду першої інстанції, оскільки цей суд взагалі не врахував і не дав належної правової оцінки тому, що позов подано за правилами та з підстав, визначених у Гаазькій конвенції 1980 року, не досліджував та не вирішував питання, які підлягали з'ясуванню судом під час вирішення такого роду спору по суті.

Тож звернення позивача з відповідними вимогами на підставі Гаазької конвенції 1980 року безпосередньо до суду, а не до відповідного Центрального органу держави не є порушенням згаданої Конвенції щодо обрання правомірною та ефективною порядку (способу) захисту його порушених прав та інтересів. Проте процесуальне питання, яке повинні були вирішити суди та є істотним для врегулювання цього спору судом України, є те, чи належить його вирішення до юрисдикції саме національного суду України. Надалі Верховний Суд вирішив питання, за яких умов позивач у цій справі має право звернутися до національного суду України.

Підсумовуючи, Верховний Суд дійшов висновку, що апеляційний суд помилково відмовив у задоволенні позову, вважаючи, що позивач обрав неналежний спосіб захисту своїх прав, а мав звертатися у порядку, визначеному Гаазькою конвенцією 1980 року, оскільки звернення до суду з позовом відбулося саме на підставі Гаазької конвенції 1980 року у спосіб, передбачений цією Конвенцією.

Водночас суди першої та апеляційної інстанцій, розглядаючи справу, не з'ясували питання, чи підлягає вирішенню цей спір судами України за правилами міжнародних договорів, у порядку яких підлягає вирішенню спір.

Для вирішення питання, чи підлягає розгляд справи судами України, потрібно з'ясувати:

1. Чи було звичайним місцем проживання дітей в Україні до їхнього переміщення закордон?
2. Чи обрали діти інше місце постійного проживання за межами України?

3. Чи прижилися діти у новому середовищі?
4. Якщо неможливо встановити звичайне місце проживання дітей, то на території якої з держав вони перебувають у зв'язку з переміщенням?
5. Чи завершилася процедура повернення дітей, ініційована заявником у Російській Федерації, за правилами Гаазької конвенції 1980 року?

Залежно від встановлення обставин того, чи підлягає вирішенню спір судами України, судам належить або вирішити спір по суті, або закрити провадження у справі, оскільки спір не підлягає розгляду судами України у порядку цивільного судочинства.

Оскільки у справі вимагаються збирання та додаткова перевірка та оцінка доказів, обставини справи встановлені судами неповно, допущено неправильне застосування норм процесуального права щодо юрисдикції спору, Верховний Суд дійшов висновку, що рішення судів першої та апеляційної інстанцій підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/106204815>

Постанова Верховного Суду від 20.07.2022 у справі №757/32690/20-ц

Не є предметом доказування у справах про повернення дітей до країни постійного місця проживання згідно з Гаазькою конвенцією питання психологічного ставлення дитини до кожного з батьків, реалізації матір'ю батьківських обов'язків стосовно догляду, утримання та виховання дитини в Україні.

1. Обставини справи

Громадянин Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, в інтересах якого діє Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ), звернувся до суду з позовом про забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та зобов'язання вчинити дії.

Позовну заяву було мотивовано тим, що дитина сторін з моменту народження до виїзду в Україну постійно проживала в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. 09.09.2018 відповідач з дитиною без письмового дозволу позивача чи судового дозволу поїхала в Україну, де перебуває дотепер. Відповідач самостійно усупереч постановам Сімейного суду м. Блекберн і батьківським правам позивача змінила місце проживання спільної дитини і визначила її нове місце проживання в Україні, чим також порушила право дитини на належне виховання обома батьками. Крім того, відповідач переховує дитину на території України, не повідомляє позивачу місцезнаходження дитини і чинить перешкоди батьку у спілкуванні з його дочкою.

Позивач вважав, що відповідач здійснює незаконне утримання дитини на території України, що підпадає під дію Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції від 19.08.2021, залишеним без змін постановою Київського апеляційного суду від 07.12.2021, позов Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) залишено без задоволення.

Рішення суду першої інстанції та постанова апеляційного суду мотивовані тим, що дитина прижилася у новому середовищі, відвідує навчальний заклад, різноманітні гуртки, має належне виховання та утримання, про неї піклуються та забезпечують усім необхідним, за дитиною здійснюється медичний догляд, у дитини є свої друзі, захоплення, дитина має сталі сімейні зв'язки із членами родини, дитина вважає своє місце проживання постійним, комфортним і місцем проживання своєї родини,

а тому задоволення заяви про повернення дитини матиме наслідком її вилучення із соціального середовища, в якому вона розвивається та адаптувалася, що не сприятиме стабільності її соціального життя та не забезпечить найкращих інтересів дитини. Також з огляду на вік дитини, а також враховуючи її психоемоційний зв'язок із матір'ю, суд взяв до уваги ту обставину, що за час перебування ще на території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії іноземний суд визначив місце проживання дитини разом із матір'ю на час вирішення сімейних спорів, а батько дитини був обмежений у спілкуванні з відповідачем у зв'язку із застосуванням щодо останньої фізичного насильства.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до частин першої, другої статті 12 Конвенції, якщо дитина незаконно переміщена або утримується так, як це передбачено статтею 3, і на дату початку процедур у судовому або адміністративному органі тієї Договірної держави, де перебуває дитина, минуло менше одного року з дати незаконного переміщення або утримання, відповідний орган видає розпорядження про негайне повернення дитини. Судовий та адміністративний орган, навіть у тих випадках, коли процедури розпочаті після сплину річного терміну, про який ідеться в попередньому пункті, також видає розпорядження про повернення дитини, якщо тільки немає даних про те, що дитина вже прижилася у своєму новому середовищі.

Установлено, що дитина народилася у м. Престон, графство Ланкашир, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, з моменту народження до виїзду в Україну постійно проживала в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, за адресою: Інкерман Стріт, м. Престон, Ланкашир, PR2 2BN). Постановою Сімейного суду м. Блекберн від 04.09.2018 у справі за номером PR17P01013 матері заборонено вивозити дитину зі Сполученого Королівства без дозволу суду та визначено, що дитина починає навчання у початковій школі Робак. У постанові Сімейного суду м. Блекберн зазначено, що батько погодився на поїздку дитини з мамою в Україну у серпні 2018 року за умови, що батькові буде надано докази наявності зворотних квитків на подорож з України. Такими документами можуть виступити квитки або електронні квитки. Батькові також має бути повідомлено про те, де зупиниться дитина під час подорожі, а також двічі на тиждень відбуватиметься контакт з батьком по скайпу.

Таким чином, відповідач на порушення постанови Сімейного суду м. Блекберн та батьківських прав позивача самостійно змінила місце проживання спільної малолітньої дитини і визначила її нове місце проживання в Україні, чим також порушила право дитини на належне виховання обома батьками. Як було з'ясовано під час розгляду справи у судах попередніх інстанцій, відповідач протягом року з моменту приїзду до України не реєструвала своє місце проживання в Україні, до вересня 2019 року не оформлювала дитину до навчального і медичного закладів.

Вирішуючи цей спір, суди попередніх інстанцій проігнорували ту обставину, що з моменту незаконного переміщення дитини (09.09.2018), позов про її повернення пред'явлено у липні 2020 року, проте з 28.12.2018 заявником вживалися визначені Гаазькою Конвенцією дії щодо повернення незаконно переміщеної дитини (зокрема, звернення до адміністративного органу України як договірної держави, вживалися заходи, спрямовані на встановлення місцезнаходження відповідача та дитини в Україні), суди невикористали застосували абзац другий статті 12 Гаазької Конвенції. Ураховуючи, що після незаконного переміщення зі Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії до початку у Міністерстві юстиції України процедури щодо повернення дитини до країни постійного проживання в Україні дитина проживала менше одного року, положення частини першої статті 12 Гаазької Конвенції суди помилково не застосували.

Верховний Суд зауважує, що предметом цього позову є виключно повернення малолітньої дитини в порядку виконання державою Україною взятих на себе зобов'язань.

Під час розгляду питання про повернення дитини до держави її походження не вирішується питання встановлення особи, котрій у майбутньому буде надано право піклування про дитину. По суті питання про піклування та надання одному або обом батькам опікунських прав належить до юрисдикції компетентних органів тієї держави, на території якої дитина мала постійне місце проживання, доки не була переміщена (статті 16, 19 Гаазької Конвенції).

У справі, яка переглядається, суди попередніх інстанцій вдалися до з'ясування обставин, які не є предметом доказування у справах щодо повернення дитини у контексті мети та цілей Конвенції, зокрема питання психологічного ставлення дитини до кожного з батьків, реалізації матір'ю батьківських обов'язків стосовно догляду, утримання та виховання дитини в Україні.

Висновки судів попередніх інстанцій щодо існування серйозного ризику створення для дитини нетерпимої обстановки з боку позивача в країні повернення не підтверджені належними і допустимими доказами. При цьому негативні стосунки між батьками дитини, які вирішуються в судовому порядку, не є свідченням таких обставин.

Враховуючи вищезазначене, Верховний Суд рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасував, ухвалив нове судове рішення, яким позовні вимоги позивача задовольнив, визнав незаконним вивезення та утримання на території України малолітньої дитини, зобов'язав повернути малолітню в державу постійного проживання – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, якщо рішення не буде виконано добровільно, зобов'язати відповідача передати малолітню на території України батьку для забезпечення повернення дитини в державу постійного проживання.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/105423266>

Постанова Верховного Суду від 31.08.2022 у справі №683/1084/21

Оцінка умов проживання дітей в Україні на підставі акта українського органу опіки та піклування для визначення питання найкращого інтересу дитини може відбуватися тільки у зіставленні аналогічної оцінки умов проживання дитини у країні її постійного місця проживання, визначеної аналогічним уповноваженим органом іноземної держави. За відсутності такої оцінки висновки щодо найкращого інтересу дітей на підставі лише акта українського органу опіки та піклування є безпідставними.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом про повернення незаконно утримуваних малолітніх дітей з України до постійного місця проживання до Литовської Республіки. Заява була мотивована тим, що у сторін є спільні діти – громадяни Литовської Республіки, які мають постійне місце проживання у місті Вільнюс. За постійним місцем проживання для дітей створені найкращі умови, які відповідають їхнім інтересам. У червні 2019 року позивач разом з дружиною та їхніми спільними доньками приїхали до України з метою відвідати матір дружини, яка проживає у селі Григорівка Старокостянтинівського району Хмельницької області. Повернення до Литовської Республіки ними було заплановано до 01.09.2019. Під час перебування у селі Григорівка між позивачем і його дружиною почалися непорозуміння. Відповідач відмовилася повертатися до Литовської Республіки, примусово залишивши із собою їхніх спільних дітей.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову – відмовив у поверненні дітей батьку до постійного місця проживання у Литовській Республіці. Суд мотивував своє судове рішення тим, що повернення дітей до Литовської Республіки не відповідає найкращим інтересам дітей,

оскільки малолітні діти разом з відповідачкою, яка є громадянкою України, постійно проживають в Україні вже більше ніж два роки, адаптувалися за новим місцем проживання, мають тісні соціальні зв'язки та стабільні умови життя. Повернення дітей до місця постійного їх проживання зумовить фактичне відібрання дітей у матері, а їх окреме проживання без матері є реальною загрозою заподіяння психічної та фізичної шкоди здоров'ю дітей.

Суд апеляційної інстанції задовольнив апеляційну скаргу позивача – змінив рішення суду першої інстанції, виклавши його мотивувальну частину в редакції своєї постанови. Резолютивна частина оскаржуваного рішення суду першої інстанції залишилася незмінною. Апеляційний суд мотивував свою постанову тим, що встановив: процедура щодо повернення незаконно утримуваних малолітніх дітей розпочата в адміністративному органі, а саме Міністерстві юстиції України, у грудні 2020 року, тобто після спливу річного терміну з моменту їх ввезення до України. За наданими відповідачкою доказами малолітні діти вже прижилися у своєму новому середовищі, одна дочка відвідує дитячий садочок. Діти перебувають на обліку у сімейного лікаря. Сім'я проживає у трикімнатному приватному будинку з усіма комунальними вигодами. Санітарний стан помешкання добрий. Діти забезпечені усім необхідним для навчання, відпочинку та розвитку, одягом, взуттям відповідно до сезону, предметами гігієни, харчуванням, книгами та навчальним приладдям. Крім того, заслуговують на увагу доводи відповідачки про те, що малолітні діти протягом тривалого часу не бачили батька, не пам'ятають його та не спілкувалися з ним, а тому наявні серйозні ризики психологічного травмування дітей у разі задоволення позову батька та розлучення їх з матір'ю. Наявні ризики того, що повернення дітей до Литовської Республіки унеможливить їх спілкування з матір'ю.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд погоджується з тим, що оскаржуване судове рішення апеляційного суду можна розглядати як таке, що не відповідає правовому висновку Верховного Суду, викладеному у постанові від 21 квітня 2021 року у справі №522/97/20, у частині, що стосується обов'язку саме особи, яка вчинила протиправне утримання дитини (особи, яка заперечує проти повернення), доводити наявність підстав для відмови у поверненні дитини за Гаазькою конвенцією. При цьому виконанням цього обов'язку можна вважати доказування цієї особи відповідно до вимог глави 5 (Докази та доказування) ЦПК України. Самі тільки пояснення відповідачки не можуть бути належними та вичерпними доказами у цій справі. Суди попередніх інстанцій не вказали, на підставі яких саме доказів, крім лише пояснень відповідачки, встановили, що позивач застосовував насилля до відповідачки, що не зацікавлений у спілкуванні з дітьми та не намагається його здійснювати, технічні характеристики квартири позивача та неможливість проживання позивача з дітьми у цій квартирі, у якій він проживав разом з цими дітьми, колишньою дружиною та її дитиною без встановлених судами зауважень з боку компетентних органів Литовської Республіки до їх зазначеного виїзду в Україну. Не вказали суди й того, на якій підставі віддали перевагу поясненням відповідачки у цьому питанні перед поясненнями позивача. У висновку психолога також відсутнє зазначення відповідно до частини сьомої статті 102 ЦПК України про попередження (обізнаність) експерта щодо його відповідальності за завідомо неправдивий висновок.

Враховуючи зазначене, суди попередніх інстанцій безпідставно не звернули уваги на те, що відповідний висновок є неналежним доказом відповідно до умов ЦПК України. Разом з тим цей висновок є фактично єдиним документом, на підставі якого суди дійшли помилкових висновків про невідповідність повернення дітей у країну їх постійного місця проживання їхнім найкращим інтересам, оскільки жоден інший доказ досліджений судами та обставини, встановлені ними, на це не вказують.

Верховний Суд погоджується з тим, що апеляційний суд не врахував його висновок, викладений у постанові від 23 червня 2021 року у справі №641/9040/19. Відповідно до цього висновку спори стосовно місця проживання та здійснення піклування про дитину

не є предметом розгляду справ про повернення дитини на підставі Гаазької конвенції і вирішуються судом держави постійного місця проживання малолітньої дитини. Тобто вони є відмінними від спору батька та матері щодо місця проживання малолітньої дитини, а також спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї. У зв'язку з цим висновок апеляційного суду щодо того, що задоволення позову призведе до розлучення дитини з матір'ю, є безпідставними. Рішення про повернення дитини не позбавляє права особу, яка зобов'язується повернути дитину в державу її постійного місця проживання, звернутися до компетентного суду та отримати рішення по суті питання піклування про дитину.

Додатково Верховний Суд зазначає, що оцінка умов проживання дітей в Україні на підставі зазначеного акта українського органу опіки та піклування, враховуючи конкретний предмет цього спору, для визначення питання найкращого інтересу дитини може відбуватися тільки у зіставленні аналогічної оцінки умов їх проживання у країні їх постійного місця проживання, визначених не свідченнями відповідачки, а аналогічним уповноваженим органом Литовської Республіки. А за відсутності такої оцінки висновки апеляційного суду щодо найкращого інтересу дітей на підставі лише зазначеного акта українського органу опіки та піклування є безпідставними. Це не суперечить частині другій статті 13 Гаазької конвенції. Характеристика відповідачки, її працевлаштування не стосуються питання повернення дітей відповідно до Гаазької конвенції. Вони можуть бути враховані при вирішенні спору щодо визначення місця проживання дітей позивача.

Встановлені обставини справи не вказують на переваги якості умов проживання дітей позивача в Україні над аналогічними умовами у Литовській Республіці, тим паче, як згадано вище, що вказані обставини повинні оцінюватися компетентним судом Литовської Республіки при вирішенні питання щодо визначення місця проживання дітей.

На переконання Верховного Суду повернення дітей до країни свого постійного проживання відповідає їх найкращим інтересам, оскільки лише в такий спосіб можливо забезпечити правову визначеність у їхньому статусі та можливість щонайскорішого вирішення компетентним судом питання щодо опіки над дітьми надалі. Верховний Суд переконаний, що, наскільки це можливо, повернення дітей до місця їх постійного проживання повинно відбутися щонайшвидше та має здійснюватися разом з їхньою матір'ю, для чого відповідну допомогу повинне забезпечити Міністерство юстиції України. За бажанням матері потрібно забезпечити і можливість подорожувати разом з нею її малолітньому сину.

На переконання Верховного Суду діти перебувають ще в достатньо юному віці (6 років та 3 роки), щоб стверджувати про те, що вони саме прижилися у новому середовищі і їх повернення до країни постійного проживання може завдати їм психологічної шкоди. Відповідне сприйняття дітьми свого повернення значною мірою залежатиме саме від добросовісного виконання їхньою матір'ю свого обов'язку, відсутності з її сторони залякування дітей і негативних суджень щодо цього процесу. На переконання Верховного Суду саме на суд за місцем постійного проживання дітей покладений обов'язок щодо оперативного розгляду справи про опіку над дітьми надалі та найбільш повної оцінки всіх питань щодо майбутнього місця проживання дітей з урахуванням їх найкращих інтересів. З підстав юного віку дітей та постійного перебування під впливом матері протягом останніх трьох років Верховний Суд також вважає, що вони не досягли достатнього рівня зрілості, при якому можна брати до уваги її думку.

На підставі здійсненої вище оцінки аргументів учасників справи, висновків судів попередніх інстанцій Верховний Суд дійшов висновку про необхідність задовольнити касаційну скаргу позивача – скасувати оскаржувані судові рішення судів попередніх інстанцій, ухвалити нове рішення, яким задовольнити позовні вимоги позивача.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/106243264>

Постанова Верховного Суду від 01.11.2022 у справі №201/157721

Звичайне місце проживання дитини варто розуміти як таке місце, існування якого доводить певний ступінь прив'язаності дитини до соціального та сімейного її оточення. З цією метою потрібно враховувати, зокрема, тривалість, регулярність, умови і причини перебування дитини і сім'ї в тій чи іншій державі, місце та умови відвідування освітніх закладів, знання мови, соціальні та сімейні відносини дитини у такій державі.

1. Обставини справи

Південно-Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, діючи в інтересах позивача, звернулося до суду з позовом про визнання незаконними дій з вивезення й утримання дитини, зобов'язання вчинити дії із забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії та відібрання дитини.

Позивач обґрунтовував свої вимоги тим, що у сторін народилася дитина, місце народження: м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна. 06.03.2019, після отримання віз, відповідач з дитиною прибули до Великої Британії; дитині у Великій Британії видано паспорт підданої Великої Британії. 06.09.2019 без дозволу та відома позивача відповідач разом із дитиною виїхала з Великої Британії до України. Позивач стверджував, що не давав своєї згоди на переїзд дитини на постійне місце проживання в Україну і зазначив, що відповідач самостійно змінила місце проживання спільної малолітньої дитини та визначила її нове місце проживання в Україні з порушенням батьківських прав позивача.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позову, суд першої інстанції зазначив, що, враховуючи дії відповідача, вона не має наміру повертатися з дитиною до постійного місця проживання до Великої Британії, хоча прямо про це не зазначає, а також усупереч вимогам цивільного процесуального законодавства допускає зловживання своїми процесуальними правами та обов'язками з метою необґрунтованого затягування справи. За висновками суду першої інстанції, у розумінні статей 3 і 5 Гаазької конвенції 1980 року утримання дитини відповідачем в Україні без згоди на те позивача є протиправним. Відповідач порушує права позивача на піклування про дитину, що включають право на визначення місця проживання малолітньої.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції було скасовано та ухвалено нове рішення.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову у задоволенні позову, апеляційний суд зазначив, що позивач не довів, що саме Велика Британія є місцем постійного проживання дитини. Суд зазначив, що період перебування дитини в Україні з 06 вересня 2019 року (дата переміщення) становить майже 2 роки та 6 місяців, вік дитини, який на момент її переміщення до України з Великої Британії, до якої її просить повернути позивач, становив 1 рік та 11 місяців, і з огляду на свій вік вона реально не могла сприймати країну та місце, де вона проживала, людей, які її оточували, крім близьких осіб, які були поряд із нею щодня. Також суд апеляційної інстанції врахував, що дитина за місцем народження є громадянкою України, після народження проживала в Україні 1 рік та 6 місяців, а після виїзду з матір'ю до Великої Британії, де перебувала 6 місяців, повернулася до України, країни свого походження, де проживає і на момент розгляду справи судами. Зі слів матері дитини, вони вільно виїхали з Великої Британії разом із дитиною, за усною згодою батька. В аеропорту не вимагалось інших документів, окрім паспортів і квитків. Суд також врахував, що на момент ухвалення постанови дитині є майже 4 роки та 6 місяців, із яких вона лише 6 місяців не проживала в Україні та вже 2 роки та 6 місяців дитина проживає в Україні після повернення, вона є занадто прив'язаною до матері та бабусі з дідусем, розуміє та сприймає мову, на якій спілкуються громадяни України, що є досить важливим для дитини цього віку.

На переконання суду апеляційної інстанції, з огляду на встановлені обставини справи дитина прижилася у новому середовищі в Україні, а тому повернення малолітньої дитини до Великої Британії не можна вважати доцільним, адже у випадку примусової зміни укладу життя малолітньої дитини та повернення до Великої Британії, існуватиме серйозний ризик заподіяння дитині фізичної або психічної шкоди. Головним фактором, яким керувався суд при обґрунтуванні цього висновку, є принцип дотримання перш за все найкращих інтересів дитини, які полягають у забезпеченні її гармонійного розвитку в безпечному, надійному і стабільному середовищі з урахуванням її віку, збереженні її зв'язків із сім'єю, у тому числі з матір'ю, бабусею та дідусем, з якими вона перебувала постійно як до виїзду до Великої Британії, так і протягом останніх 2 років та 6 місяців після повернення.

Апеляційний суд встановив, що з моменту виїзду з малолітньою дитиною в Україну (вересень 2019 року) до звернення Південно-Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Дніпро) до суду з позовом у цій справі, а саме з вимогами про забезпечення повернення малолітньої дитини до Великої Британії (лютий 2021 року) минуло півтора року, а тому суд першої інстанції помилково не застосував до спірних правовідносин частину другу статті 12 Гаазької конвенції 1980 року, вважаючи недоведеним, що повернення дитини до Великої Британії, яка вже прижилася в новому соціальному середовищі в Україні, може поставити дитину під загрозу психічної шкоди.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вказав, що, звертаючись до суду з позовом про повернення дитини у порядку Гаазької конвенції 1980 року, позивач має довести звичайне місце проживання дитини в іншій державі, до якої і просить повернути дитину, а також, що він здійснював опіку, піклування про дитину до її незаконного переміщення зі звичайного місця її проживання.

Поняття «місце постійного проживання» не визначене цією Конвенцією, оскільки таке місце проживання дитини має визначатися договірними державами в кожному конкретному випадку на підставі фактичних обставин.

Звичайне місце проживання підтверджується таким: відвідуванням дошкільного навчального закладу – садка, школи, різноманітних гуртків; за результатами встановлення таких обставин: за дитиною здійснюється медичний догляд, у дитини є свої друзі, захоплення, дитина має сталі сімейні зв'язки та інші факти, які свідчать, що дитина вважає своє місце проживання постійним, комфортним і місцем проживання своєї родини тощо.

Звичайне місце проживання відповідає місцю, яке відображає певний ступінь інтеграції дитини в соціальне і сімейне середовище. З цією метою, зокрема, повинні братися до уваги тривалість, регулярність, умови і причини перебування на території держави-члена і переїзду сім'ї в цю державу, громадянство дитини, місце й умови відвідування школи, мовні знання, а також сімейні та соціальні відносини дитини в цій державі.

Підсумовуючи, Верховний Суд констатує, що звичайне місце проживання дитини варто розуміти як місце, існування якого доводить певний ступінь прив'язаності дитини до соціального та сімейного її оточення. З цією метою потрібно враховувати, зокрема, тривалість, регулярність, умови і причини перебування дитини і сім'ї в тій чи іншій державі, місце та умови відвідування освітніх закладів, знання мови, соціальні та сімейні відносини дитини у такій державі.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції зазначив, що позивач не довів, що саме Велика Британія є постійним і звичайним місцем проживання дитини до її повернення в Україну. У таких висновках апеляційний суд врахував, що дитина за місцем народження є громадянкою України та після народження проживала в Україні 1 рік та 6 місяців, а після виїзду з матір'ю до Великої Британії, де перебувала 6 місяців, повернулася до України, країни свого походження, де проживає і на момент розгляду справи.

Під час розгляду справи апеляційний суд також встановив, що дитина відвідує дошкільні заклади, отримує медичну допомогу в Україні. Натомість доказів того, що дитина мала звичайне місце проживання у Великій Британії, у матеріалах справи немає, у касаційній скарзі заявник не наводить обґрунтованих доводів про помилковість висновків апеляційного суду в цій частині.

За таких обставин немає підстав для повернення дитини до Великої Британії за правилами Гаазької конвенції 1980 року, оскільки звичайним місцем проживання дитини була Україна, а перебуваючи у Великій Британії протягом 6 місяців, дитина не набула нового звичайного для себе та постійного місця проживання у цій країні.

Щодо доводів касаційної скарги про те, що суди мали досліджувати питання, чи прижилася дитина в новому середовищі зі спливом річного строку перебування в Україні після переміщення з Великої Британії, то Верховний Суд врахував, що такі обставини мали бути досліджені судами у разі, якщо було б встановлено, що звичайним місцем проживання малолітньої дитини була Велика Британія.

За обставин, коли апеляційний суд встановив, що Велика Британія не була звичайним місцем проживання дитини, переважну частину свого життя вона провела в Україні разом із матір'ю, дідом та бабою, в українському соціальному середовищі, не підлягають з'ясуванню обставини, чи прижилася дитина в Україні після її переміщення з Великої Британії, оскільки Україна є її звичайним місцем проживання.

Зробивши висновки, що дитина прижилася в Україні за обставин, коли вона не набувала звичайного місця проживання у Великій Британії, апеляційний суд фактично встановив, що наявні у справі докази доводять, що звичайним місцем проживання дитини як до виїзду до Великої Британії, так і після повернення до України, була і є Україна.

У зв'язку з такими встановленими фактичними обставинами справи висновку суду апеляційної інстанції не суперечать правовим висновкам Верховного Суду, викладеним у постановках Верховного Суду від 05 серпня 2020 року у справі №521/16839/18, від 27 квітня 2021 року у справі №405/1182/20, щодо застосування положень Гаазької конвенції 1980 року про повернення незаконно переміщеної дитини.

Зважаючи на вищевикладене, Верховний Суд вирішив постанову апеляційного суду залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/107291658>

2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

Постанова Верховного Суду від 28.09.2022 у справі №361/6809/19

Питання позбавлення батьківських прав мають ґрунтуватись на оцінці особистості відповідача та його поведінці. Факт оскарження відповідачем рішення суду першої інстанції про позбавлення батьківських прав також може свідчити про його інтерес до дитини.

Неодноразове відібрання малолітньої дитини від матері не свідчить про неналежність виховання дитини саме батьком, не є безумовним свідченням його небажання брати участь у його утриманні і вихованні, тобто не є свідомим, умисним нехтуванням батьківськими обов'язками.

1. Обставини справи

У вересні 2019 року орган опіки і піклування Броварської районної державної адміністрації Київської області звернувся до суду з позовом та просив позбавити ОСОБА_2 та ОСОБА_2 батьківських прав відносно сина ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1.

Позов мотивував, посилаючись на те, що батьки дитини ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини, дитина неодноразово була відібрана від батьків та є такою, що позбавлена батьківського піклування.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов було задоволено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що відповідачі свідомо нехтують своїми батьківськими обов'язками, ухиляються від їх виконання, отже, мають бути позбавлені батьківських прав, а також з них необхідно стягувати аліменти на утримання дитини у твердій грошовій сумі з кожного.

На рішення суду першої інстанції в частині позбавлення його батьківських прав ОСОБА_2 подав апеляційну скаргу.

Постановою від 12 серпня 2021 року Київський апеляційний суд апеляційну скаргу ОСОБА_2 залишив без задоволення, рішення Броварського міськрайонного суду Київської області від 11 листопада 2020 року – без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що суд першої інстанції повно й всебічно дослідив і надав оцінку обставинам у справі, правильно визначив юридичну природу спірних правовідносин і закон, що їх регулює, рішення суду ухвалено з додержанням норм матеріального та процесуального права, підстав для його скасування немає.

Не погоджуючись із позицією апеляційного суду, відповідач ОСОБА_2 вирішив оскаржити судові рішення до Верховного Суду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов переконання, що суди встановили, що малолітнього ОСОБА_5 неодноразово передавали працівникам служби у справах дітей та сім'ї Броварської районної державної адміністрації Київської області для влаштування дитини у спеціалізований заклад.

Мати тривалий час не виходить на зв'язок, до дитини не приїздить.

Батько дитини відбуває покарання в ДУ «Білоцерківська виправна колонія №35».

Ухвалюючи рішення про позбавлення батька ОСОБА_2 батьківських прав, суди попередніх інстанцій зазначене залишили поза увагою та не врахували, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом за виключних обставин і допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо.

Суд апеляційної інстанції належним чином не перевірів доводів батька про те, що відповідач фактично позбавлений можливості займатися вихованням свого сина, оскільки перебуває у ДУ «Білоцерківська виправна колонія №35», де відбуває покарання, не дослідив обставин відвідування батьком свого сина ОСОБА_5, який перебував в дитячому будинку та періодичність таких відвідувань, наявність чи відсутність проявів піклування про сина.

Неодноразове відібрання малолітнього ОСОБА_3 від матері не свідчить про неналежність виховання дитини саме батьком, не є безумовним свідченням його небажання брати участь у його утриманні й вихованні, тобто не є свідомим, умисним нехтуванням батьківськими обов'язками.

Помилковими є висновки місцевого суду, з якими погодився апеляційний суд, про те, що попередження відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини без позбавлення його батьківських прав і покладення на органи опіки та піклування контролю за виконанням ним батьківських обов'язків, є недоцільним та суперечитиме інтересам дитини.

Отже, постанова апеляційного суду не містить мотивів щодо наявності виключних обставин для застосування крайнього заходу як позбавлення батьківських прав ОСОБА_2 оцінки балансу інтересів малолітнього ОСОБА_3, чи сприятиме наведене захисту інтересів дитини, також суд не встановив і не оцінив позитивний результат у долі дитини, який має настати.

Отже, доводи касаційної скарги про неврахування висновків щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду: від 06 травня 2020 року у справі №753/2025/19, від 11 червня 2021 року у справі №758/9706/18 знайшли своє підтвердження.

Висновки суду апеляційної інстанції про неналежне виконання батьком ОСОБА_2 батьківських обов'язків щодо сина ОСОБА_5 та наявності необхідності позбавлення його батьківських прав є належним чином не вмотивованими та передчасними.

За таких обставин Верховний Суд дійшов висновку, що заявлені у касаційній скарзі підстави касаційного оскарження є обґрунтованими, відтак постанову суду апеляційної інстанції слід скасувати та справу направити до суду апеляційної інстанції на новий розгляд.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106621593>

Постанова Верховного Суду від 02.08.2022 у справі №743/269/21

Суд не бере до уваги висновку органу опіки та піклування щодо доцільності позбавлення батька батьківських прав, за встановлення відсутності у висновку відомостей, що він був складений за участю батька дитини; якщо він не містить даних, які об'єктивно характеризують відповідача як особу, яка не здійснює своїх батьківських обов'язків, та якщо органом опіки та піклування не надано оцінки можливим причинам ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків.

1. Обставини справи

У березні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про позбавлення батьківських прав.

Позов мотивувала тим, що одразу після народження доньки відповідач залишив сім'ю, припинив спілкуватися з дружиною та займатися вихованням доньки. Останній раз ОСОБА_2 відвідував доньку, коли їй було три місяці. Вихованням, піклуванням, здоров'ям, розвитком, утриманням дитини займається тільки вона. Відповідач уже декілька років поспіль проживає та працює за кордоном, зв'язок сторони не підтримують.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов було задоволено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що ОСОБА_2 не піклується про фізичний і духовний розвиток дитини, не спілкується з нею в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення. Дитина не знайома зі своїм батьком та вважає його сторонньою особою, відповідач не бере ніякої участі в житті дитини. Відповідач ухиляється від виконання покладених на нього законодавством України батьківських обов'язків та наміру їх виконувати не виявляє, про що свідчить його поведінка.

Суд наголосив на тому, що сама собою сплата відповідачем аліментів на дитину не є належним виконанням батьківських обов'язків у тому обсязі, що визначено як законом, так і нормами суспільної моралі.

Зі свого боку постановою апеляційного суду було скасовано рішення місцевого суду та ухвалено нове, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що:

– позивачка не надала належних доказів, які б достовірно та беззаперечно підтверджували свідоме нехтування ОСОБА_2 своїми обов'язками щодо участі в утриманні та вихованні його доньки й умисне ухилення від їх виконання. Навпаки, з матеріалів справи вбачається, що заборгованості зі сплати аліментів відповідач не має. При цьому аліменти він сплачує поштовим переказом;

– ОСОБА_2 заперечує проти позбавлення його батьківських прав, що підтверджується матеріалами справи і свідчить про його інтерес до дитини;

– суд апеляційної інстанції не погоджується з висновком органу опіки та піклування Ріпкинської селищної ради щодо доцільності позбавлення батьківських прав ОСОБА_2, оскільки у висновку відсутні відомості, що він був складений за участю батька дитини, а також він не містить даних, які об'єктивно характеризують відповідача як особу, яка не здійснює своїх батьківських обов'язків, органом опіки та піклування не надано оцінки можливим причинам ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків;

– враховуючи, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, з метою недопущення розриву сімейних зв'язків, з урахуванням забезпечення якнайкращих інтересів дитини, колегія суддів апеляційного суду доходить висновку про скасування рішення суду першої інстанції з ухваленням нового судового рішення про відмову у задоволенні позовних вимог ОСОБА_1;

– водночас апеляційний суд визнав за необхідне попередити ОСОБА_2 про необхідність належного виконання батьківських обов'язків та зміни ставлення до виховання доньки ОСОБА_3 і покласти на орган опіки та піклування Ріпкинської селищної ради Чернігівської області обов'язок контролю стосовно виконання ОСОБА_2 своїх батьківських обов'язків стосовно доньки ОСОБА_3.

Не погоджуючись із позицією апеляційного суду, позивачка вирішила оскаржити судові рішення до Верховного Суду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Колегія суддів дійшла висновку про залишення касаційної скарги без задоволення на таких підставах.

З урахуванням якнайкращих інтересів дитини бажання відповідача брати участь у вихованні та спілкуванні з дитиною та з огляду на відсутність виключних підстав для позбавлення ОСОБА_2 батьківських прав Верховний Суд погоджується з висновком суду апеляційної інстанції про відмову в задоволенні позову та зазначає, що апеляційний суд обґрунтовано не взяв до уваги висновок органу опіки та піклування Ріпкинської селищної ради щодо доцільності позбавлення батьківських прав ОСОБА_2, оскільки встановив, що у висновку відсутні відомості, що він був складений за участю батька дитини, а також він не містить даних, які об'єктивно характеризують відповідача як особу, яка не здійснює своїх батьківських обов'язків, органом опіки та піклування не надано оцінки можливим причинам ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків.

Посилання у касаційній скарзі на висновки, викладені у постанові Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі №459/3411/18, колегія суддів відхиляє.

У постанові Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі №459/3411/18 судами встановлено, що «у матеріалах справи наявні беззаперечні та достатні докази, які свідчать, що ОСОБА_2 у порушення вимог статті 150 СК України свідомо не виконує обов'язки щодо виховання та розвитку дитини, застосовував до ОСОБА_1 фізичне насильство, що спричинило дитині тілесні ушкодження, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для позбавлення ОСОБА_2 батьківських прав». Натомість у справі, що переглядається, апеляційний суд врахував, що ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками. Таких обставин апеляційним судом не встановлено. Тому оскаржена постанова апеляційного суду не суперечить висновкам, викладеним у постанові Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі №459/3411/18.

Колегія суддів не знаходить підстав для висновку щодо наявності підстав для відступу від висновків щодо застосування норми права, викладених у постанові Верховного Суду від 30 травня 2018 року у справі №553/2563/15-ц, від 23 січня 2020 року у справі №755/3644/19, від 23 червня 2021 року у справі №953/17837/19, від 17 червня 2021 року у справі №643/7876/18 та застосованих судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105693617>

Постанова Верховного Суду від 22.08.2022 у справі №462/1991/20

Саме собою притягнення особи до кримінальної відповідальності, перебування у місцях позбавлення волі та неможливість у зв'язку із цим протягом певного часу належним чином виконувати батьківські обов'язки, не може вважатися безумовною підставою для позбавлення такої особи батьківських прав.

Недостатня участь батька у вихованні дітей не може бути підставою для позбавлення його батьківських прав, таке допускається лише за умови винності в умисному ухиленні від виконання батьківських обов'язків, коли змінити поведінку батька неможливо.

1. Обставини справи

У квітні 2017 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2, третя особа – відділ: «Служба у справах дітей «Служба у справах дітей» Залізничного району управління «Служба у справах дітей» департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради, про позбавлення батьківських прав, стягнення додаткових витрат на утримання дітей.

Позов мотивувала тим, що 04 березня 2015 року відповідач звільнився з місця відбування покарання – державної установи «Полтавський виправний центр (№136)», три дні проживав за адресою: АДРЕСА_1, потім повідомив, що поїде на заробітки, інших відомостей про перебування ОСОБА_2 вона не має.

Посилаючись на те, що відповідач ухиляється від виконання батьківських обов'язків щодо виховання дітей, не підтримує з ними стосунків, не піклується про стан їх здоров'я, фізичний і духовний розвиток, позивач просила: позбавити ОСОБА_2 батьківських прав стосовно дітей: ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1 та ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2; стягнути з ОСОБА_2 на її користь понесені додаткові витрати на утримання дітей: ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2, у розмірі 4 000,00 гривні.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов було задоволено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позивач надала достатні та допустимі докази на підтвердження того, що відповідач свідомо ухиляється від виконання батьківських обов'язків щодо виховання та утримання дітей, не піклується про їхній фізичний і духовний розвиток, не забезпечує їх необхідним харчуванням, не цікавиться їхнім життям і здоров'ям. Зазначене також підтверджується висновком органу опіки та піклування від 20 березня.

Постановою Львівського апеляційного суду від 25 листопада 2021 року апеляційну скаргу ОСОБА_2 задоволено, рішення Залізничного районного суду м. Львова від 01 червня 2021 року скасовано, ухвалено нове судові рішення, яким відмовлено у задоволенні позову ОСОБА_1.

Судове рішення апеляційного суду мотивоване тим, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківські обов'язки, і тягне за собою серйозні правові наслідки як для батька, так і для дітей, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей. Суд першої інстанції зазначеного не врахував, не звернув увагу на те, що відповідач вживав і вживає усіх можливих заходів для забезпечення найбільш важливих інтересів дітей, зокрема цікавиться їхнім розвитком, надає матеріальну допомогу, виявляє бажання брати участь у їх вихованні. Саме собою притягнення особи до кримінальної відповідальності, перебування у місцях позбавлення волі та неможливість у зв'язку із цим протягом певного часу належним чином виконувати батьківські обов'язки, не може вважатися безумовною підставою для позбавлення такої особи батьківських прав.

Надаючи оцінку висновку органу опіки та піклування про доцільність позбавлення відповідача батьківських прав, суд апеляційної інстанції зазначив, що він є недостатньо обґрунтованим і суперечить інтересам дітей, складений без урахування всіх обставин, що мають значення при вирішенні цього питання, зокрема без з'ясування позиції відповідача щодо позбавлення його батьківських прав.

Не погоджуючись із позицією апеляційного суду, позивачка вирішила оскаржити судові рішення до Верховного Суду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов висновку про законність рішення апеляційної інстанції.

Установивши, що ОСОБА_2 не втратив інтересу до участі у вихованні дітей, він вживав і вживає усіх можливих заходів для забезпечення основних інтересів дітей, зокрема цікавиться їхнім розвитком, надає матеріальну допомогу, апеляційний суд дійшов правильного висновку про недоведеність ОСОБА_1 необхідності застосування до відповідача такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав.

У касаційній скарзі ОСОБА_1 не навела переконливих аргументів та відповідних доказів, які б спростували правильність висновків суду апеляційної інстанції, які ґрунтуються на встановлених у справі обставинах. Посилання заявника на те, що з 2015 року, після звільнення з місць позбавлення волі, відповідач не цікавився дітьми, не спілкувався з ними, не надавав матеріальної допомоги на їх утримання, чинив психологічний тиск на неї та дітей, зводяться до непогодження з установленними обставинами та оцінкою доказів, що не належить до повноважень суду касаційної інстанції.

Недостатня участь батька у вихованні дітей не може бути підставою для позбавлення його батьківських прав, таке допускається лише за умови винності в умисному ухиленні від виконання батьківських обов'язків, коли змінити поведінку батька неможливо.

Висновок органу опіки та піклування є одним із доказів, який відповідно до частини другої статті 89 ЦПК України суд оцінює у взаємному зв'язку з іншими доказами у справі.

Суд апеляційної інстанції надав належну оцінку висновку Залізничної районної адміністрації Львівської міської ради від 20 березня 2020 року №26001 та обґрунтовано його відхилив з підстав неповноти та неналежного обґрунтування необхідності позбавлення відповідача батьківських прав, що не суперечить частині шостій статті 19 СК України.

Щодо доводів заявника про неврахування апеляційним судом висновків Верховного Суду, викладених у постанові 26 грудня 2018 року у справі №404/6391/16-ц, від 02 вересня 2020 року у справі №557/1101/18.

У справі №404/6391/16-ц Верховний Суд зазначив, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, що тягне за собою серйозні правові наслідки як для батька (матері), так і для дитини, передбачені статтею 166 СК України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин). При розгляді справ щодо позбавлення батьківських прав необхідно встановлювати наявність такого обов'язкового елемента, як винності в умисному ухиленні батька від виконання батьківських обов'язків. Верховний Суд залишив без змін рішення судів попередніх інстанцій про відмову в задоволенні позову про позбавлення батьківських прав з підстав недоведеності позивачем умисного ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків.

У справі №557/1101/18 Верховний Суд, направляючи справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції для належної перевірки доводів відповідача щодо відсутності підстав для позбавлення його батьківських прав та його бажання змінити поведінку щодо дитини, вказав на загальні правила застосування пункту 2 частини першої статті 164 СК України і не викладав свого висновку у зазначеній справі.

Таким чином, посилання заявника на неврахування апеляційним судом висновків Верховного Суду у наведених ним як приклад неправильного застосування норм права постанові Верховного Суду є необґрунтованими, оскільки оскаржуване судові рішення не суперечить загальним висновкам Верховного Суду щодо застосування норм права у спірних правовідносинах.

Як зазначив Європейський суд з прав людини у рішенні від 18 грудня 2008 року у справі «Савіни проти України» (пункт 49), розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а це можна виправдати лише за виняткових обставин. Таких обставин, як правильно встановив апеляційний суд, у справі не встановлено.

Касаційна скарга ОСОБА_1 не містить посилання на незаконність оскаржуваного судового рішення в частині відмови в задоволенні позовних вимог про стягнення додаткових витрат на дітей, а тому в цій частині не є предметом перевірки суду касаційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852665>

Постанова Верховного Суду від 13.07.2022 у справі №366/2047/18

Факт самоусунення батьком від виконання батьківських обов'язків та небажання піклуватися про дитину, брати участь у його вихованні, невчинення жодних дій для налагодження відносин із сином, відсутність матеріального забезпечення, превалювання його приватних інтересів над інтересами дитини стало підставою для позбавлення батьківських прав щодо сина.

1. Обставини справи

У серпні 2018 році ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, – Служба у справах дітей та сім'ї Іванківської районної державної адміністрації, про позбавлення батьківських прав, стягнення аліментів і встановлення опіки.

Позов обґрунтований тим, що відповідач є колишнім чоловіком дочки позивачки ОСОБА_3 та від шлюбу вони мають спільного сина ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, який після розірвання шлюбу проживав разом з матір'ю та позивачкою.

Дочка позивачки, ОСОБА_3, трагічно загинула.

ОСОБА_2 не займається вихованням сина, не цікавиться його долею, не забезпечує матеріально, не проявляє до сина батьківської уваги та не створює належних умов для розвитку його здібностей. Відповідач ухиляється від виконання обов'язків батька щодо виховання сина. На сьогодні дитина проживає з позивачкою, яка є рідною бабусею та опікується ОСОБА_4, виховує його, він перебуває на повному її матеріальному утриманні. Тому ОСОБА_1 вважає, що відповідача необхідно позбавити батьківських прав, а вона має право бути опікуном онука – ОСОБА_5.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Іванківського районного суду Київської області від 10 вересня 2019 року, яке залишене без змін постановою Київського апеляційного суду від 06 лютого 2020 року, позов задоволено частково. ОСОБА_2 позбавлено батьківських прав щодо сина ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_1. Стягнуто з ОСОБА_2 на користь та утримання ОСОБА_5 аліменти у розмірі 1/4 частини заробітку (доходу), але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму до досягнення дитиною повноліття, починаючи з 06 серпня 2018 року шляхом перерахування сум аліментів на особистий рахунок ОСОБА_5 у відділенні Державного ощадного банку України. В іншій частині позову відмовлено. Не погоджуючись із позицією апеляційного суду, позивачка вирішила оскаржити судові рішення до Верховного Суду.

Задовольнивши позов частково, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що відповідач ухилився від виховання дитини, свідомо нехтує своїм обов'язком, не бажає виконувати його, що є підставою для позбавлення батьківських прав.

Не погоджуючись із позицією апеляційного суду, ОСОБА_2 вирішив оскаржити судові рішення до Верховного Суду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов висновку, що суди належним чином дослідили й оцінили надані сторонами докази, правильно застосували норми матеріального і процесуального права, дійшли обґрунтованого висновку про наявність підстав для застосування до відповідача крайнього заходу впливу у вигляді позбавлення його батьківських прав щодо дитини.

Оцінюючи доводи касаційної скарги, Верховний Суд бере до уваги встановлені обставини справи, поведінку батька – відповідача до і після подання позову у справі, після подання ним апеляційної скарги на рішення суду про позбавлення його батьківських справ.

Суди встановили, що ОСОБА_2 участі у вихованні сина не брав і його життям не цікавився.

Зі змісту оскаржуваних судових рішень випливає, що позбавивши ОСОБА_2 батьківських прав, суди взяли до уваги аргументи, надані бабусею дитини, врахували те, що контакту з батьком у дитини немає і відповідач не вживає заходів щодо налагодження стосунків з дитиною, не цікавиться її станом здоров'я, не виявляє будь-якої турботи про дитину, не надає матеріальної підтримки.

У суді апеляційної інстанції відповідач вказував, що, дійсно, за період після розірвання шлюбу з ОСОБА_7 він не надавав матеріальної допомоги на утримання сина, оскільки йому не дозволяли з ним бачитись, у вказаний період із сином бачився в школі до восьми разів, до органів опіки та піклування з письмовою заявою про усунення перешкод у спілкуванні із сином до звернення позивача із цим позовом до суду не звертався. Після смерті ОСОБА_7 коштів на утримання сина або іншої матеріальної допомоги не надавав, оскільки не знав, на що позивач витратить ці кошти. Вказував, що йому буде легше налагодити відносини із сином, якщо він буде поміщений у спеціальний дитячий заклад. Також зауважив, що він любить ОСОБА_4 як рідного сина.

Суд апеляційної інстанції критично поставився до таких пояснень відповідача, оскільки він ставить власні інтереси вище, ніж інтереси дитини.

Позивачка у суді апеляційної інстанції вказувала, що відповідач познайомився із сином лише на похоронах мами хлопчика, ОСОБА_5 не знає батька та боїться його. Вказувала, що ОСОБА_5 став боятися відповідача після того, як останній з'явився до школи та зірвав шкільний урок, після чого директор школи викликав поліцію. Також позивачка звертала увагу суду на те, що відповідач здав до державного закладу свого батька та може помістити до інтернату сина.

У суді апеляційної інстанції представник третьої особи вказувала, що ОСОБА_5 проживає разом із бабусею, перебуває на її утриманні. Відповідач добровільно ухиляється від виконання батьківських обов'язків, а саме не проводить часу та не проявляє інтерес до дитини, матеріально не забезпечує. Також вказувала, що 16 січня 2020 року відповідач разом зі своєю дружиною відвідали орган опіки та піклування і запитували, на якій підставі дитина проживає разом із бабусею, та повідомили, що на підставі постанови №766 дитина має перебувати в закладі, тобто просили не додому до батька, а в заклад.

В апеляційній скарзі ОСОБА_2 посилався на те, що суд першої інстанції не надав належної оцінки наявним у справах доказам щодо виконання своїх батьківських обов'язків. Також вказував, що за час розгляду справи судом відповідач неодноразово намагався поспілкуватися із сином, проте позивач була проти та заборонила бачитися з дитиною, а також зазначав, що брав участь у матеріальному утриманні сина. Проте не надав доказів, які спростовують висновки судів.

Ухваливши рішення про задоволення позову, з урахуванням доказів, які є в матеріалах справи, суди дійшли висновку, що ОСОБА_2 дитиною не цікавиться.

ОСОБА_2, заперечуючи щодо позбавлення його батьківських прав, з моменту подання ним апеляційної скарги не надав доказів, що він вживає заходів щодо налагодження стосунків з дитиною, цікавиться її станом здоров'я, виявляє будь-яку турботу про дитину, надає матеріальну підтримку, бере участь у вихованні дитини. Відповідач не спростував висновків судів щодо позбавлення його батьківських прав стосовно сина. За таких обставин лише зазначення ОСОБА_2 в апеляційній скарзі про його бажання піклуватися про дитину не спростує його ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини.

Верховний Суд зазначає, що висновок органу опіки та піклування є одним із доказів, який відповідно до частини другої статті 89 ЦПК України суд оцінює у взаємному зв'язку з іншими доказами у справі.

Суди надали оцінку висновку органу опіки і піклування – Служби у справах дітей та сім'ї Іванківської районної державної адміністрації Київської області, у якому зазначено, що необхідно позбавити батьківських прав відповідача з метою соціального захисту малолітнього, забезпечення державних гарантій на виховання та розвиток відповідно до європейських стандартів, ратифікованих Україною.

Аргументи апеляційної та касаційної скарг не містять спростування висновку органу опіки і піклування – Служби у справах дітей та сім'ї Іванківської районної державної адміністрації Київської області. Крім того, матеріали справи не містять належного обґрунтування ОСОБА_2 того, що інтереси дитини превалюють над його приватними інтересами.

ОСОБА_2 не довів зміну своєї поведінки щодо дитини, прагнення здійснювати належне піклування за нею, не спростував, що свідомо нехтував обов'язками батька щодо сина.

Верховний Суд зазначає, що суд на перше місце ставить «якнайкращі інтереси дитини», оцінка яких включає знаходження балансу між усіма елементами, необхідними для прийняття рішення.

Факт заперечення відповідачем проти позову про позбавлення його батьківських прав з урахуванням його поведінки не свідчить про його інтерес до дитини та реальне бажання змінити поведінку.

Аналізуючи докази у справі, пояснення учасників справи, суди дійшли обґрунтованого висновку, що відповідач самоусунувся від виконання батьківських обов'язків та не бажає піклуватися про дитину, брати участь у його вихованні, не вчинив жодних дій, аби налагодити відносини із сином, матеріально не забезпечує.

Відповідач не надав суду будь-яких переконливих доказів, які б свідчили про те, що йому чинились або чиняться перешкоди у спілкуванні з сином.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359252>

2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів

Постанова ВС/ККС від 20.09.2022 у справі №728/834/21 (провадження №51-434 км 22)

Визнаючи засудженого винуватим у вчиненні інкримінованого йому кримінального проступку, суд першої інстанції у своєму вирокі зазначив, що вважає безпідставними і розцінює як спосіб захисту від обвинувачення твердження сторони захисту про те, що обвинувачений не зрозумів рішення суду під час його проголошення, не отримував його поштою, у зв'язку з чим вважав, що рішення про встановлення обмежувального припису не забороняє йому підходити до дітей.

1. Короткий зміст рішення судів першої та апеляційної інстанцій

За вироком суду першої інстанції засудженого визнано винуватим у тому, що він вчинив умисні дії, які виразилися в невиконанні обмежувального припису, встановленого щодо нього судом, тобто вчинив кримінальне правопорушення (проступок), передбачене статтею 390-1 КК, за таких обставин.

Відповідно до рішення Бахмацького районного суду Чернігівської області від 24.09.2020, яке набрало законної сили 25.10.2020, видано обмежувальний припис щодо засудженого на строк 6 місяців та заборонено останньому:

– перебувати в місці спільного проживання із заявницею за АДРЕСА_2;

– наблизитися на відстань 50 метрів до місця проживання (перебування), навчання дітей, роботи, інших місць частого відвідування заявниці;

– вести листування, телефонні розмови із заявницею або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Будучи ознайомленим з указаним рішенням суду, 27.12.2020 близько 13 год. засуджений, прибув до місця роботи заявниці та, перебуваючи в приміщенні магазину, розмовляв із нею. Також 05.02.2021 близько 15 год. 30 хв. підійшов до засудженого місця проживання заявниці за адресою: АДРЕСА_2, голосно кричав і виражався нецензурною лайкою, бив у хвіртку. Крім того, 12.02.2021 близько 11 год. 17 хв. засуджений прийшов до місця навчання дитини та, перебуваючи в приміщенні Бахмацької гімназії за АДРЕСА_4, підійшов до сина та розмовляв з ним.

Вироком районного суду від 04.10.2021 засуджено за статтею 390-1 КК та призначено покарання у вигляді арешту на строк 3 місяці.

Ухвалою апеляційного суду від 06.01.2022 вирок суду першої інстанції змінено в частині призначеного покарання та пом'якшено йому покарання за статтею 390-1 КК до 1 місяця арешту. В іншій частині вирок суду першої інстанції залишено без змін.

2. Короткий зміст вимог касаційної скарги та її доводів

Захисник засудженого звернувся до касаційного суду зі скаргою, в якій порушує питання про перегляд судових рішень у касаційному порядку на підставі істотного порушення вимог кримінального процесуального закону, просить скасувати судові рішення та призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

Один із доводів касаційної скарги: суд першої інстанції на порушення вимог статей 91, 92 КПК не встановив усі елементи події кримінального правопорушення, зокрема час і місце ознайомлення обвинуваченого з рішенням суду щодо встановлення обмежень спілкування з дружиною та дітьми, що спростовує наявність події кримінального правопорушення, оскільки відсутній обов'язковий елемент кримінального правопорушення, а саме час вчинення злочину.

3. Позиція та мотиви Верховного Суду

Суд першої інстанції, виключивши з обвинувачення обставину особистого отримання засудженим листа з рішенням суду та належність підпису на рекомендованому повідомленні про вручення поштового відправлення саме йому, обґрунтовано зазначив, що це не впливає на кваліфікацію дій засудженого за статтею 390-1 КК. Крім того, встановив, що у цьому випадку були дотримані вимоги ЦПК України щодо порядку вручення судового рішення відповідно до вимог пункту 3 частини шостої статті 272, частини третьої статті 130, частини третьої статті 131 ЦПК України, оскільки воно було направлено засудженому за адресою його місця реєстрації.

Крім того, визнаючи засудженого винуватим у вчиненні кримінального проступку, що йому інкриміновано, суд першої інстанції у своєму вирокі зазначив, що:

– вважає безпідставними і розцінює як спосіб захисту від обвинувачення твердження сторони захисту про те, що обвинувачений не зрозумів рішення суду під час його проголошення, не отримував його поштою, у зв'язку з чим вважав, що рішення про встановлення обмежувального припису не забороняє йому підходити до дітей, оскільки зібраними у справі доказами та поясненнями самого обвинуваченого підтверджено, що він був присутній у судовому засіданні при розгляді справи про встановлення обмежувального припису, брав участь в обговоренні вказаних питань, його інтереси представляв адвокат і вони обоє були присутні під час проголошення вказаного рішення.

Крім того, відповідно до пояснень свідка (сина обвинуваченого) батько просив його не розповідати нікому про їх спілкування, що вказує на те, що засуджений знав про обмеження щодо спілкування з дітьми;

– доводи обвинуваченого про те, що він приходив до магазину, де працює потерпіла, з метою купити продукти для дітей, та вказівки захисника про недоведеність вини обвинуваченого у вказаному епізоді також є необґрунтованими, оскільки він міг здійснити покупки в будь-якому іншому магазині, уникнувши тим самим спілкування із заявницею.

Суд апеляційної інстанції погодився з висновком суду першої інстанції про доведеність вини засудженого у вчиненні зазначених у вирокі діянь за обставин, встановлених судом.

Постановляючи ухвалу, апеляційний суд також врахував, що у суді апеляційної інстанції обвинувачений визнав свою провину. З огляду на вимоги статті 65 КК суд апеляційної інстанції, врахувавши дані про особу засудженого, дійшов висновку про призначення останньому покарання у вигляді арешту на мінімальний строк 1 місяць.

Верховний Суд дійшов висновку, що відсутні обґрунтовані підстави для задоволення касаційної скарги захисника. Під час розгляду у суді касаційної скарги захисник зазначив, що засуджений призваний на військову службу і на цей час перебуває в лавах Збройних Сил України, що підтверджується копіями документів, які надійшли до касаційного суду. Відповідно до частини першої статті 69 КК, беручи до уваги обставини, встановлені судом апеляційної інстанції, а саме вчинення засудженим кримінального проступку, відсутність тяжких наслідків від вчиненого, визнання ним у суді апеляційної інстанції вини, відсутність у нього негативних характеристик, те, що він є учасником бойових дій і вперше притягується до кримінальної відповідальності, а також враховуючи, що він призваний на військову службу і перебуває в лавах Збройних Сил України, є підстави для визнання вказаних обставин, такими, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Згідно з частиною другою статті 433 КПК суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги. Суд касаційної інстанції вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

З урахуванням зазначеного Суд дійшов висновку про те, що є обґрунтовані підстави для застосування в порядку частини другої статті 433 КПК положень, передбачених частиною першою статті 69 КК, та призначення засудженому більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті, а саме покарання у вигляді штрафу.

Верховний Суд вирішив касаційну скаргу захисника залишити без задоволення, ухвалу Чернігівського апеляційного суду від 06.01.2022 в порядку, передбаченому частиною другою статті 433 КПК, змінив у частині призначення покарання, призначив обвинуваченому покарання за вчинення кримінального проступку, передбаченого статтею 390-1 КК, із застосуванням положення частини першої статті 69 КК, у вигляді штрафу в розмірі тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 510 (п'ятсот десять) гривень. В іншій частині Верховний Суд залишив судові рішення без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454402>

Постанова ВС/КЦС від 13.07.2022 у справі №369/12715/20 (провадження №61-20985св21)

26

Сам факт звернення заявника до органів поліції свідчить про наявність конфлікту між сторонами та не підтверджує факт вчинення заінтересованою особою домашнього насильства, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

1. Короткий зміст заявлених вимог

У жовтні 2020 року заявник звернувся до суду із заявою про видання обмежувального припису. Заяву мотивував тим, що з боку заінтересованої особи стосовно нього має місце фізичне та економічне насильство. 23.08.2020 він приїхав за адресою: АДРЕСА_1, де проживає його колишня дружина, батько та мати дружини. Однак заінтересована особа не пустил його до помешкання, чим скоїв факт економічного насильства щодо нього.

Рішенням місцевого суду визнано його право на користування будинком АДРЕСА_1 та вселено його до будинку, в якому також проживає його малолітній син. Рішенням місцевого суду йому встановлений графік побачень з дитиною – щонеділі з 10 до 19 години.

13.09.2020 близько 15 год. він приїхав для побачень з дитиною, але сина йому надано не було. Він, не отримавши дитину, зламав хвіртку та намагався зайти на територію за адресою: АДРЕСА_1, однак заінтересована особа намагався вдарити його сокирою по голові та проткнути йому вилами груди. Посилаючись на зазначені обставини, просив визнати заінтересовану особу кривдником; винести обмежувальний припис строком на 6 місяців, яким заборонити перебувати у місті спільного проживання (перебування) за адресою: АДРЕСА_1; обмежити у спілкуванні з постраждалим, яким є заявник; заборонити наблизитися на відстань 500 м до місця спільного проживання за адресою: АДРЕСА_1; заборонити через третіх осіб розшукувати заявника, якщо останній за власним бажанням перебуває у місці, невідомому заінтересованій особі, переслідувати заявника та в будь-який спосіб спілкуватися з ним. Заборонити особисто заінтересованій особі вести листування, телефонні переговори із заявником або контактувати з ним через інші засоби зв'язку і через третіх осіб.

2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням суду першої інстанції від 04.06.2021 заяву про видання обмежувального припису задоволено частково, встановлено такі заходи тимчасового обмеження строком на 6 місяців: заборонено заінтересованій особі спілкуватися із заявником; заборонено наблизитися ближче ніж на 10 метрів до заявника; заборонено вести листування, здійснювати дзвінки та вести телефонні переговори із заявником або контактувати з ним через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб; заборонено переслідувати та/або в будь-який спосіб спілкуватися із заявником. У задоволенні іншої частини вимог відмовлено.

3. Короткий зміст судового рішення суду апеляційної інстанції

Постановою апеляційного суду від 17.11.2021 апеляційну скаргу заявника залишено без задоволення; апеляційну скаргу заінтересованої особи задоволено. Апеляційний суд вирішив скасувати рішення суду першої інстанції в частині задоволених вимог заяви про видання обмежувального припису та ухвалити в цій частині нове судово рішення, яким відмовити у задоволенні заяви в цій частині, в іншій частині рішення залишити без змін.

Постанову суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що заявником не доведено, заінтересована особа його переслідує шляхом направлення листів, телефонних дзвінків і переговорів по телефону, а також спілкується з ним. Відтак, оскільки заявник на обґрунтування своєї заяви на такі обставини не посилався і доказів відповідно на підтвердження цих обставин суду не надавав, у суду першої інстанції були відсутні підстави для застосування стосовно заінтересованої особи таких обмежень.

4. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У грудні 2021 року до Верховного Суду заявник подав касаційну скаргу на постанову апеляційного суду від 17.11.2021, у якій просив скасувати оскаржуване судово рішення та змінити рішення суду першої інстанції в частині позовних вимог і задовольнити його заяву у повному обсязі. Касаційну скаргу мотивовано тим, що заявник вважає наявність кримінального провадження щодо замаху на його життя фізичним насильством з боку заінтересованої особи, а перешкоди у користуванні житлом – економічним насильством. Судом апеляційної інстанції у цій справі не застосовано ЦК України та Закон України «Про запобігання домашньому насильству».

5. Позиція та мотиви Верховного Суду

Встановивши, що на порушення вимог статей 12, 81 ЦПК України заявник не надав суду належних і допустимих доказів на підтвердження фактів вчинення заінтересованою особою фізичного та економічного насильства відносно нього, а також ризиків настання насильства у майбутньому, суд апеляційної інстанції обґрунтовано відмовив у задоволенні заяви про видання обмежувального припису. Сам факт звернення заявника до органів поліції свідчить про наявність конфлікту між сторонами та не підтверджує факт вчинення заінтересованою особою домашнього насильства, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

На підтвердження вимог заяви про видання обмежувального припису заявник надав копію витягу з Єдиного державного реєстру кримінальних проваджень відповідно до якого 06.02.2018 внесено відомості за заявою заявника за фактом нанесення тілесних ушкоджень (частина перша статті 126 КК України).

Проте заінтересованій особі про підозру у вчиненні вказаного правопорушення не повідомлялося, до адміністративної чи кримінальної відповідальності у будь-якому вигляді за вказаним фактом не притягався, будь-яких доказів на підтвердження нанесення тілесних ушкоджень або вчинення ним економічного насильства матеріали справи не містять.

Натомість заявник є обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 15, частиною першою статті 115 КК України, стосовно заінтересованої особи.

Судом встановлено, що станом на 2020 рік власником будинку, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1, є ОСОБА_9, дружина заінтересованої особи (а.с. 40 – 41).

Заінтересована особа, як внутрішньо переміщена особа, із січня 2015 року фактично проживає за адресою: АДРЕСА_1.

Місце проживання заявника зареєстровано за адресою: АДРЕСА_1, але останній з 2013 року і станом на 2020 рік у будинку не проживав. Рішення районного суду від 19.04.2018 про вселення заявника в спірний будинок було виконано виконавчою службою у квітні 2021 року.

Колегія суддів погодилася з висновком суду апеляційної інстанції про те, що між сторонами склалися неприязні відносини та є спір щодо користування спірним будинком АДРЕСА_1, згідно з указаними встановленими обставинами кожною зі сторін вчинялися дії, що мають ознаки правопорушень, а також є спір щодо участі батька у вихованні та спілкуванні з їхнім сином.

З урахуванням вказаного суд апеляційної інстанції належним чином дослідив зібрані у справі докази, надав належну оцінку доказам та аргументам учасників справи, а тому доводи касаційної скарги щодо порушення судами норм матеріального права є необґрунтованими і зводяться значною мірою до переоцінки доказів, що відповідно до положень статті 400 ЦПК України перебуває поза межами повноважень суду касаційної інстанції.

Враховуючи наведене, колегія суддів вирішила залишити касаційну скаргу без задоволення, судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій без змін, оскільки доводи касаційної скарги висновків судів не спростовують.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105279361>

Постанова ВС/КЦС від 13.07.2022 у справі №522/22472/21 (провадження №61-4169св22)

Неприятні стосунки, наявність тривалого конфлікту між сторонами, небажання його врегулювання не можуть бути підставою для задоволення заяви про винесення обмежувального припису.

Наявність конфлікту між заявником та заінтересованою особою не підтверджує факт вчинення щодо дитини домашнього насильства, що є необхідною умовою для можливості застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству.

1. Короткий зміст заявлених вимог

У листопаді 2021 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису. Заяву мотивувала тим, що заінтересована особа є її колишнім чоловіком. Між ними наявний спір щодо визначення способу участі батька у вихованні дитини, який перебуває на розгляді районного суду.

Заявник зазначала, що колишній чоловік завдає шкоди їхній малолітній доньці, в його діях вбачає ознаки психологічного насильства. Під час попередньої зустрічі на початку року заінтересована особа передав їхній доньці планшет Apple iPad, на якому містяться відео та фотографії порнографічного характеру, у тому числі роздягнений сам колишній чоловік заявниці, роздягнуті жінки, малюнки із зображенням роздягнутих жінок і чоловіків. Після перегляду вказаної інформації у дитини був шоківий стан, вона зі сльозами на очах повідомила їй про ці обставини. Вважала що заінтересована особа може вчинити повторне насильство та вірогідність настання тяжких наслідків для малолітньої дитини є високою.

Ураховуючи наведене, просила суд заборонити колишньому чоловіку наблизитися на відстань менше 300 метрів до місця проживання дитини, за адресою: АДРЕСА_1, а також до місця її навчання – Міжнародної академічної школи «Одеса».

2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням районного суду від 30.11.2021 заяву задоволено. Видано обмежувальний припис, яким заборонено заінтересованій особі наблизитися на відстань менше 300 м до місця проживання доньки, за адресою: АДРЕСА_1, а також до місця її навчання – Міжнародної академічної школи «Одеса» за адресою. Встановлено строк дії обмежувального припису 6 місяців.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що 10.11.2021 під час обідньої перерви у школі в приміщенні їдальні заінтересована особа підійшов до дитини та почав розмову, в результаті якої дівчинка вибігла з їдальні, перебуваючи у стані емоційного напруження, який супроводжувався плачем та сльозами після чого зателефонувала матері. Під час бесіди в кабінеті директора з дитиною було виявлено, що дівчинка дуже налякана, і висловлювала бажання унеможливлення надалі таких зустрічей з батьком. Вказане підтверджується актом від 10.11.2021, який складений директором школи. Заінтересована особа не спростувала події, які відбулися 10.11.2021 у школі, а саме відвідування малолітньої доньки за місцем її навчання, без попереднього узгодження з її матір'ю та адміністрацією навчального закладу, і викликаний цим у дитини стрес.

3. Короткий зміст рішення суду апеляційної інстанції

Постановою апеляційного суду від 15.03.2022 апеляційну скаргу заінтересованої особи задоволено частково. Рішення суду першої інстанції від 30.11.2021 скасовано та ухвалено нове судові рішення. У задоволенні заяви відмовлено.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що матеріали справи не містять належних і допустимих доказів на підтвердження того факту, що батько чинить насильство над колишньою дружиною та дочкою, крім того, заявник не надала судам першої та апеляційної інстанцій належних і допустимих доказів на підтвердження фактів вчинення насильства стосовно дитини, зокрема, що вона зверталася до компетентних органів із заявами щодо вирішення цього питання.

Апеляційний суд вважав необґрунтованим висновок суду першої інстанції про те, що відвідування батьком малолітньої доньки за місцем її навчання здійснено без попереднього узгодження з її матір'ю та адміністрацією навчального закладу, оскільки батько є рівноправним разом із матір'ю учасником навчально-виховного процесу дитини та має право відвідувати дитину, спілкуватися з нею тощо.

При цьому емоційна реакція дитини на розмову з батьком обумовлена не протиправними діями батька щодо неї, а напруженими конфліктними стосунками між батьками, які використовують дитину для образ один одного, зневажають право доньки на спокійне щасливе дитинство та гармонійний розвиток особистості, не враховуючи при цьому, що особисті конфлікти між батьками не повинні порушувати інтереси дитини та спричиняти на неї негативний вплив. Факту здійснення психологічного насильства батьком щодо малолітньої доньки не встановлено.

4. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У касаційній скарзі заявниця просила скасувати постанову апеляційного суду і залишити в силі рішення районного суду. Касаційну скаргу мотивувала тим, що відсутність у колишнього чоловіка статусу кривдника через відсутність преюдиції не може бути підставою для відмови у виданні обмежувального припису, тим більше за наявності інших доказів, які підтверджують факт насильства, а саме: акт школи від 10.11.2021, протокол індивідуальної психологічної консультації від 16.11.2021 (згідно з ним на момент бесіди у дитини діагностовано стан стресового розладу, що призвело до страху та бажання уникнути повторення події. Психологом рекомендовано продовжити заняття дитини з психологом для корекції посттравматичного розладу для покращення сну та психологічного стану. Під час консультації дитиною також було зроблено малюнок «Родини», з якого вбачається, що батько лякає дитину та вона не відносить його до своєї сім'ї), консультативний висновок комунального некомерційного підприємства «Дитяча міська поліклініка №3» від 15.11.2021.

5. Позиція та мотиви Верховного Суду

Встановивши, що на порушення вимог статті 81 ЦПК України заявниця не надала суду належних і допустимих доказів на підтвердження фактів вчинення психологічного насильства заінтересованою особою щодо доньки, а також ризиків, які можуть настати у майбутньому у зв'язку із невчиненням щодо дитини обмежувального припису, суд апеляційної інстанції обґрунтовано відмовив у задоволенні заяви, яка діє в інтересах малолітньої доньки.

Неприятні стосунки, наявність тривалого конфлікту між сторонами, небажання його врегулювання підтверджується наявністю спору щодо участі батьків у спілкуванні з дитиною та її вихованні (справа №522/14257/21) та спору про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та її вихованні, визначення способу участі батька у вихованні дитини (справа №522/19654/21) про визнання та надання дозволу на примусове виконання на території України рішення суду першої інстанції №16 Барселони (сім'я), Королівство Іспанія, №130/2021 від 29.03.2021 про стягнення аліментів і грошових компенсацій.

Зазначені обставини (неприятні стосунки, наявність тривалого конфлікту) не можуть бути підставою для задоволення заяви про винесення обмежувального припису щодо.

Колегія суддів погодилася з висновком суду апеляційної інстанції про те, що посилення заявниці про передання заінтересованою особою для дитини планшета Apple iPad, на якому містилися відео та фотографії особистого характеру, у тому числі роздягнений батько дитини, роздягнуті жінки, малюнки із зображенням роздягнутих жінок і чоловіків, як підставу для видання обмежувального припису у зв'язку із вчиненням психологічного насильства щодо доньки, не знайшли свого підтвердження під час розгляду справи, оскільки доказів того, що заінтересована особа особисто та умисно надав доступ до цих фото дитині, матеріали справи не містять. Крім цього, апеляційний суд правильно зауважив, що заявниця не зверталася за цим фактом до правоохоронних органів з метою фіксування такої обставини та у разі підтвердження вжиття відповідних заходів щодо заінтересованої особи.

Заявницею не надано суду доказів на підтвердження того, що у разі незастосування вказаних нею у заяві про видання обмежувального припису заходів щодо заінтересованої особи існує реальна загроза життю та здоров'ю дитини, а також настання тяжких чи особливо-тяжких наслідків.

Отже, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про відсутність підстав для задоволення заяви, оскільки наявність конфлікту між заявником та заінтересованою особою не підтверджує факт вчинення щодо дитини домашнього насильства, що є необхідною умовою для можливості застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству.

Колегія суддів вказала у постанові, що до правовідносин, які виникли між сторонами до справи, крім вимог Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», підлягають застосуванню положення СК України. Зокрема, положення норми статті 141 СК України щодо рівності прав та обов'язків матері і батька щодо дитини.

Верховний Суд вирішив залишити касаційну скаргу без задоволення, а оскаржуване судове рішення без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/105505138>

Постанова ВС/КЦС від 29.09.2022 у справі №638/1757/21 (провадження №61-12652св21)

Суд відмовив у задоволенні заяви заявниці, оскільки обмеження прав і заходи відносно кривдника, які вона просила застосувати, не призведуть до припинення та запобігання домашньому насильству у тій формі, як воно мало місце. Фактично суд вказав матері на неправильно обрані способи захисту прав дитини.

1. Короткий зміст заяви

У лютому 2021 року заявниця, діючи в інтересах неповнолітньої доньки, звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису стосовно заінтересованої особи на строк до шести місяців, яким визначити такі тимчасові обмеження його прав: заборонити протягом шести місяців перебувати в місці спільного проживання з донькою за адресою: АДРЕСА_1; заборонити протягом шести місяців спілкування, листування, телефонні переговори з донькою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб; заборонити протягом шести місяців наблизитися на відстань 200 метрів до місця постійного проживання доньки за адресою: АДРЕСА_1, та місця її навчання, інших місць частого відвідування доньки та в громадських місцях.

На обґрунтування заяви зазначала, що вона перебувала у зареєстрованому шлюбі із заінтересованою особою, який розірвано рішенням суду. У шлюбі народилося двоє дітей: ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, та ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_2.

Після розірвання шлюбу у 2018 році вони з колишнім чоловіком подарували придбану ними за час шлюбу квартиру АДРЕСА_2 дочкам ОСОБА_2 та ОСОБА_5.

З 2019 року колишній чоловік почав перешкоджати їй та молодшій дочці у проживанні в цій квартирі та виживати з неї старшу дочку, незаконно вселивши до квартири свою другу дружину та її дочку. Старша донька проживає у квартирі разом з батьком та його новою родиною. Колишній чоловік почав систематично психологічно тиснути на доньку. Він заходить до кімнати, не дає їй можливості перевдягнутися, відпочити, забороняє їй закривати двері, чим позбавляє її особистого простору, поширює неправдиву інформацію, що вона є спільницею у злочинній групі.

На цей час він поставив новий замок на вхідні двері до квартири та не дав дитині ключі від неї, чим унеможливило її проживання у цьому житлі.

2. Короткий зміст рішень судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції від 15.03.2021 заяву задоволено частково. Видано обмежувальний припис стосовно заінтересованої особи на строк 2 (два) місяці у вигляді таких заходів тимчасового обмеження його прав: заборонено перебувати в місці спільного проживання з донькою за адресою: АДРЕСА_1 протягом двох місяців; заборонено наблизитися на відстань 100 метрів до місця проживання (реєстрації) доньки за адресою: АДРЕСА_1, та місця навчання, інших місць частого відвідування доньки та в громадських місцях протягом двох місяців; заборонено спілкуватися, вести листування, телефонні переговори з донькою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб протягом двох місяців. В іншій частині вимог заяви про видання обмежувального припису відмовлено.

Постановою апеляційного суду від 29.06.2021 рішення районного суду скасовано та ухвалено нове судове рішення про відмову в задоволенні заяви матері, яка діє в інтересах неповнолітньої доньки.

3. Короткий зміст вимог та доводів касаційної скарги

У касаційній скарзі заявниця, діючи в інтересах доньки, просила скасувати постанову апеляційного суду від 29.06.2021 та залишити в силі рішення районного суду від 15.03.2021.

На обґрунтування касаційної скарги зазначала, що суд не дослідив зібрані у справі докази в сукупності, проігнорував відеозапис подій від 08.02.2021, показання потерпілої дитини щодо вчинення психологічного насильства батьком. З 22.02.2021 дитина знаходиться на обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, з приводу скоєння психологічного насильства над нею батьком.

4. Позиція та мотиви Верховного Суду

Видаючи обмежувальний припис щодо заінтересованої особи, суд першої інстанції заборонив йому перебувати в місці спільного проживання з донькою, наблизитися на відстань 100 метрів до зазначеного місця проживання та місця навчання, інших місць частого відвідування доньки та в громадських місцях, а також спілкуватися, листуватися та вести телефонні переговори з донькою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб протягом двох місяців.

Разом з тим у справі, яка переглядається, апеляційний суд встановив, що батько вчиняє щодо доньки домашнє насильство у вигляді обмеження у пересуванні доньки та користуванні нею житлом. З огляду на наведене суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що визначені судом першої інстанції заходи тимчасового обмеження прав кривдника та покладені на нього обов'язки не призведуть до припинення та запобігання домашньому насильству у вигляді обмеження у пересуванні дитини та користуванні нею житлом, тому правильно відмовив у задоволенні заяви заявниці, яка діє в інтересах неповнолітньої доньки.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/106533151>.

2.2. Практика Європейського суду з прав людини

Рішення ЄСПЛ у справі *X v. The Czech Republic* (№64886/19)

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваного втручання у право заявниці на повагу до її сімейного життя за статтею 8 Конвенції через повернення її доньки до свого звичного місця проживання у Сполучених Штатах Америки. За твердженнями заявниці, національні суди у відповідному провадженні не врахували найкращі інтереси дитини, належним чином не розглянули, чи мають місце винятки, передбачені статтею 13 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, і належно не оцінили адекватність гарантій, наданих батьком дитини.

Суд дійшов висновку про відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 травня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (квітень – травень 2022 року). Рішення за період із 01.04.2022 по 31.05.2022 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2022. – 85 с.

З повним текстом можна знайомитися за посиланням <https://cutt.ly/OXqOYpB>

Рішення ЄСПЛ у справі *KATSIKEROS v. Greece* (№2303/19)2

Обставини справи

Заявник, суддя Панайотіс Кацікерос, є громадянином Греції, який народився в 1970 році та проживає в Неа-Іонії (Греція). Справа стосувалася спору щодо його прав на зустрічі з донькою 2014 року народження. Заявник припинив стосунки з її матір'ю, коли вона була вагітною, безпосередньо перед запланованим весіллям. Між батьками виникли серйозні розбіжності щодо їхньої дитини та відмови матері дозволити заявнику спілкуватися з їхньою малолітньою донькою. Заявник звернувся до національних судів, які встановили обмежувальний графік зустрічей, що дозволяв батькові спілкуватися з донькою в присутності матері та родича за її вибором (двох осіб під час спілкування). Посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), заявник скаржився, що встановлений судами графік зустрічей був дуже обмежувальним і не давав йому змоги налагодити стосунки з донькою. Він також подав дві скарги за статтею 6 Конвенції (право на справедливий суд), стверджуючи, що додаткові підстави для апеляції з питань права, які він подав до касаційного суду в провадженні щодо його доньки, були відхилені з формальних підстав і що його касаційна скарга не була розглянута неупередженим судом, оскільки троє з п'яти суддів брали участь в ухваленні рішення про усунення його з посади судді апеляційної інстанції через міркування, пов'язані із суперечкою стосовно його доньки.

Оцінка Суду

ЄСПЛ зазначив у своєму рішенні, що дитина, яка була народжена у відносинах, у яких батьки живуть разом поза шлюбом, є ірso jure частиною цієї «сімейної» одиниці з моменту та самого факту народження. Проте лише біологічна спорідненість між рідними батьком / матір'ю і дитиною без жодних юридичних чи фактичних елементів надалі, які вказують на наявність близьких особистих стосунків, недостатня для захисту за статтею 8 Конвенції.

Зокрема, якщо цього вимагають обставини, «сімейне життя» має поширюватися на потенційні стосунки, які можуть виникнути між дитиною, народженою поза шлюбом, і рідними батьком / матір'ю. Відповідні фактори, які можуть визначати реальні тісні особисті зв'язки в цих випадках, передбачають характер стосунків між рідними батьками та явний інтерес і прихильність батька / матері до дитини як до, так і після народження. Тож у контексті провадження щодо встановлення чи оскарження батьківства ЄСПЛ дійшов висновку, що визначення правовідносин заявника з його законною чи, ймовірно, його дитиною може стосуватися його «сімейного» життя, але це питання можна залишити відкритим, оскільки справа, безсумнівно, стосувалася приватного життя заявника згідно зі статтею 8 Конвенції, яка охоплює важливі аспекти особистого життя.

Досліджуючи, чи є тісні особисті стосунки між заявником і дитиною, які слід розглядати як усталене «сімейне життя» для цілей статті 8 Конвенції, ЄСПЛ зауважив, з одного боку, що заявник проживав разом із матір'ю дитини протягом короткого проміжку часу та вони мали намір одружитися; з іншого боку, заявник ніколи не проживав разом з донькою і попри право на спілкування, надане рішеннями національних судів, він зустрівся з донькою лише одного разу – 7 березня 2015 року, до завершення розгляду справи в національних судах. На думку ЄСПЛ, така поведінка не є достатньою, щоб продемонструвати наявність у заявника інтересу до дитини. За цих обставин їхні стосунки не мають достатньої сталості, щоб їх можна було охарактеризувати як «сімейне життя». Однак після встановлення його батьківства та надання національними судами прав на зустрічі заявник відмовився скористатися своїми правами на умовах викладених у рішенні, і, як наслідок, він бачив доньку лише один раз. На думку ЄСПЛ, такої поведінки недостатньо, щоб продемонструвати інтерес заявника до своєї дитини. Із цього випливає, що за обставин справи саме заявник винен, що між ним і дитиною не було встановлено родинних стосунків. ЄСПЛ погодився з позицією національних судів, які у своїх міркуваннях надали великого значення відсутності близькості між заявником та дитиною, її дуже малому віку та вибору заявника не дотримуватися розкладу зустрічей, установлених судом першої інстанції, і таким чином дійшли висновку, що спочатку зустрічі заявника з донькою повинні бути обмежені, доки батько й донька не почнуть знайомитися одне з одним і не стане явною зацікавленістю заявника у встановленні стосунків зі своєю донькою. На переконання ЄСПЛ, обмеження, накладені на зустрічі заявника з донькою, не були настільки суворими, щоб завадити заявнику встановити з нею міцні стосунки. Натомість вони передбачали поступове встановлення зв'язку між ними. Також зазначається, що відповідні обмеження були поступово послаблені, оскільки протягом наступних шести місяців після ухвалення апеляційним судом рішення заявник міг проводити більше часу з донькою, а на другий рік після ухвалення рішення він міг зустрічатися з донькою без присутності її матері та в інших місцях, окрім її дому. Хоча важливо, щоб суди визначали, що саме відповідає найкращим інтересам дитини після безпосереднього спілкування з дитиною, ЄСПЛ постановив, що було б занадто стверджувати, що національні суди завжди зобов'язані заслуховувати дитину в суді щодо питання доступу до неї одного з батьків, який не має опіки, але це питання залежить від конкретних обставин кожної справи, з належним урахуванням віку та зрілості дитини. У цій справі ЄСПЛ вважав, що таке упущення виправдовувалося малим віком дитини, який на той час було менше трьох років.

Суд дійшов висновку про відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Відсутність порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) щодо відхилення додаткових підстав касаційної скарги.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 липня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (червень – липень 2022 року). Рішення за період із 01.06.2022 по 31.07.2022 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2022. – 73 с.

З повним текстом можна ознайомитися за посиланням <https://cutt.ly/vOwdPp3>

III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

30

3.1. Наукові публікації

1. Бельо Л.Ю. «Право на сім'ю: його зміст та особливості»

Посилання: http://lsei.org.ua/3_2022/14.pdf

2. Гаврік Р.О. «Способи захисту сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини: до питання про правову природу»

Посилання: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-5-01-04>

3.2. Дисертації

Бичкова С.С. «Психолого-правова характеристика позбавлення батьківських прав»

Дата захисту 17.10.2022.

Місце захисту: Національна академія внутрішніх справ.

Анотація: <https://bit.ly/3WBUpW3>

Дисертація:

http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/20797/1/dysert_bychkova.pdf

Притолюк Н.М. «Адміністративно-правове регулювання реалізації спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї»

Дата захисту 19.11.2022.

Місце захисту: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради.

Автореферат:

https://www.cuspu.edu.ua/images/autoreferats/2022/Pritoliuk/Ar_eff_Pritoliuk.pdf

Дисертація: <https://bit.ly/3hLPTAQ>

3.3. Публікації, які не належать до розряду наукових

1. Інна Скузь «Поновлення батьківських прав: порядок та судова практика»

Ознайомитися можна за посиланням <https://bit.ly/3Gd0dv5>

2. Кухаренко Олена «Щодо захисту прав неповнолітніх дітей, громадян України, які знаходяться під тимчасовим захистом в Німеччині»

Ознайомитися можна за посиланням <https://bit.ly/3HWD1Tk>

3. Павло Пархоменко «Визначення місця проживання дитини: міжнародні стандарти, законодавство та судова практика»

Ознайомитися можна за посиланням <https://bit.ly/3FPghlb>

4. Анжеліка Архіпова, Ганна Гаро «В УКРАЇНІ ЛИШЕ 7 СУДІВ ЗАПРОВАДИЛИ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ СУДДІВ З РОЗГЛЯДУ СІМЕЙНИХ СПРАВ: ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕНТРУ СІМЕЙНОГО ПРАВА ВША НААУ»

Ознайомитися можна за посиланням <https://bit.ly/3ioKaSO>

5. ВІКТОР ФЕДОРІВ «Реєстрація шлюбу за один день та без особистої присутності — нові можливості воєнного стану»

Ознайомитися можна за посиланням <https://bit.ly/3hLKMke>

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Ми дуже цінуємо ваш час, тому хочемо поінформувати про **телеграм канал НААУ**, на якому лише актуальні новини та заплановані заходи – <https://t.me/InfoUNBA>

Також у вас є можливість першими дізнаватися про всі акредитовані навчальні заходи, цікаві статті колег та огляд правових позицій ВС за допомогою телеграм каналу **Вищої школи адвокатури НААУ** – <https://t.me/hsaorgua>